

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KORPORATİST *CORPUS*'UN İNŞASI

Korporatizm üzerine çalışan bir araştırmacının geçmiş ve güncel literatürü tararken dikkatini çekecek ilk unsurlardan biri korporatizmi tanımlamanın ne kadar güç olduğunun farklı kişiler tarafından farklı çalışmalarda sıklıkla dile getirilmesi olacaktır. Tanımlama denemelerinde yaşanan bu güçlüğün birden fazla nedeni bulunmaktadır.

Öncelikle, korporatizm üzerine yazan, fikir beyan eden ya da bu ideolojinin kuramsallaştırılmasına hizmet eden kurucu kişilerin farklı düşünsel geleneklerden gelmeleri, toplumsal, siyasal ya da ekonomik analizlerini çok farklı perspektiflerden üretmeleri ve problemlere farklı toplumsal grupların lehine olacak şekilde çözümler getirmeleri bu nedenler arasında başı çeker.

Korporatizmin “son tahlilde” ne olduğuna ilişkin tanımlamalardaki belirsizlik ikinci neden olarak gösterilebilir. Farklı tanımlamalarda korporatizm bir ideoloji, bir ekonomik sistem, bir siyasal örgütlenme biçimi, bir yönetim sistemi, bir devlet türü, bir toplumsal hareket ya da bir kurumsallaşma yöntemi olarak belirir. Bazı tanımlarda bu unsurların birkaçını birlikte görürüz.

Korporatizmin özellikle 1970’ler ve sonrasında araştırmacıların yoğun şekilde ilgisini çekmesi üzerine çağın yeni şartlarının korporatizm penceresinden irdelenmesi yeni ve güncel tanımlamalara yol açmıştır. Kapitalist sistemin evrimi, emek-sermaye-devlet ilişkilerinde ve devletin toplum hayatında ve ekonomik alandaki rolünde yaşanan değişimler, iktisat ve siyaset biliminin yeni problemlere getirdiği çözümler yeniden bir korporatizm tanımı geliştirme ihtiyacı yarattı. Yaşanan tüm bu kırılmalar korporatizmin dönemselleştirilmesi sonucunu doğurdu. Dönemselleştirmelerde referans noktalarının farklılık arz etmesi ve tanımlardaki kapsayıcılığın değişkenliği mutabık kalınacak bir tanım üretme çabasını zorlaştıran diğer unsurlar olmuştur.

Tüm bunlara ek olarak bir yapının korporatist olarak kabul edilip edilmemesinde korporatizmin ideolojik ya da soyut düzlemde kalması ile ampirik olarak gözlemlenebilir olması arasındaki ikilem de yaşanan tanım güçlüğü'nün nedenleri arasında görülebilir.

Philippe C. Schmitter'e göre korporatist düşünce tarihinde bambaşka motivasyonlar, çıkarlar ve gerekçelerle korporatizmi savunmuş olan kuramcı, ideolog ve aktivistlerden oluşan muazzam bir çeşitlilik bulunmaktadır. Schmitter bu çeşitlilik yelpazesini,

“romantik, organik devlet kuramcısı Friedrich Schlegel, Adam von Müller, G. W. Friedrich Hegel ve Rudolf Kjellen'den; pre-Marksist, proto-sosyalist Sismondi, Saint-Simon ve Proudhon'a; Sosyal Hristiyan, ahlakçı gelenekçi düşünceden Wilhelm von Ketteler, Karl von Vogelsang, Marki de la Tour de Pin, Albert de Mun ve elbette Papa 13. Leo ve Papa 11. Pius'a; Giuseppe Bottai, Guido Bortolotto, Giuseppe Papi ve Francesco Vito'nun faşist otoriteryanizmine; seküler çağdaşlaşmacı milliyetçiliğiyle Mihail Manoilescu'ya; Léon Duguit, Joseph-Paul Boncour, Georges Renard ve Émile Durkheim'in -Fransız geleneği bağlamında- radikal burjuva solidarizmine; Othmar Spann'ın mistik evrenselciliğine; Giuseppe de Michelis ve David Mitrany'nin enternasyonalist işlevselciliğine; Charles Maurras, Oliveira Salazar, Marcello Caetano ve Jean-Brèthe de la Gressaye'nin gerici, psödo-Katolik bütünleşmeciliğine; Walter Rathenau, Lord Keynes ve A.A. Berle, Jr.'ın teknokrat pro-kapitalist reformizmine; George Sorel, Sergio Panunzio, Ugo Spirito, Edmondo Rossoni, Enrico Corradini ve Gregor Strasser'in antikapitalist sendikalizmine; G.D.H. Cole, ilk dönemlerinde Harold Laski, S.G. Hobson ve Ramiro de Maeztu'nun lonca sosyalizmine; bir François Perroux veya bir Henri de Man'in komüniteryanizmi ya da burjuva sosyalizmine kadar”¹

genişletir. Bu isimlere solidarist kuramcı ve devlet adamı Léon Bourgeois, faşist otoriteryanizmin önemli kuramcısı Alfredo Rocco ve Philippe C. Schmitter, Howard J. Wiarda, Peter J. Williamson, Leo Panitch, Antonio Costa Pinto gibi çağdaş korporatizm kuramcıları da eklenebilir.

¹ Philippe C. Schmitter, “Still the Century of Corporatism?”, *The Review of Politics*, C: XXXVI, No: 1, Ocak 1974, s. 87-88.

Bu çalışmada tüm bu düşünürlerin görüş ve kuramlarına yer verme imkânı bulunmamaktadır. Bununla birlikte klasik korporatist düşünce tarihinde önemli köşe taşı olan düşünürlerin (özellikle de Türkiye’deki korporatist düşünceyi etkilemiş olan Durkheim, Bourgeois ve Duguit gibi solidarist geleneğe mensup olanların) kurama katkılarına ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Öte yandan nihai bir korporatizm tanımı geliştirmek bu çalışmanın amacını aşacaktır. Burada amaçlanan, korporatizmin yalınlıktan ve açıklıktan uzak, J. T. Winkler’in ifadesiyle karmaşık ve tutarsız⁷⁶ olsa dahi birçok farklı yaklaşımından korporatizme ilişkin kesişim unsurları ve bir ortak değerler kümesi süzmektir. Bunu yaparken; 1970’ler ve sonrasında, ağırlıklı olarak kendi çağını ele alan neo-korporatist kuramlarına değil; Türkiye’de İkinci Meşrutiyet’ten başlamak üzere erken Cumhuriyet döneminin düşünce ve uygulamalarını etkileyen, araştırmacıların ideolojik ve bariz,⁷⁷ klasik,⁷⁸ köktenci⁷⁹ ya da Eski Ahit korporatizmi⁸⁰ olarak adlandırdıkları 19. yüzyıl ile iki dünya savaşı arasındaki dönemin kuramlarına başvuracağız.

1.1. Proto-Korporatizm: Georg Wilhelm Friedrich Hegel

İlk olarak organik devlet görüşü, sivil toplum anlayışı ve toplum düzeninde korporasyonların etkinliğini ele almasıyla bir proto-korporatist olarak kabul edebileceğimiz Georg Wilhelm Friedrich Hegel’in meseleye ilişkin düşüncelerini inceleyeceğiz.

Ayferi Göze’nin ifade ettiği üzere, “*Hegel fertlerin ve toplumların -kendi deyimiyle milletlerin- ancak organik bir Devlet içinde ve organik bir Devlet tarafından*

⁷⁶ J. T. Winkler, “Corporatism”, *European Journal of Sociology*, C: XVII, No: 1, 1976, s. 100.

⁷⁷ Howard J. Wiarda, *Corporatism and Comparative Politics: The Other Great “Ism”*, New York, ME Sharpe, Inc., 1997, s. 17-21.

⁷⁸ Gerhard Lehbruch, “Liberal Corporatism and Party Government”, *Comparative Political Studies*, C: 10, No: 1, Nisan 1977, s. 95; Chris Thornhill, “The Rise and Fall of Corporatist Constitutionalism: A Sociological Thesis”, *Corporatism and Fascism: The Corporatist Wave in Europe*, Ed. Antonio Costa Pinto, New York, Routledge, 2017, s. 82.

⁷⁹ Randall K. Morck ve Bernard Yeung, “Corporatism and the Ghost of the Third Way”, *Capitalism and Society*, C: V, No: 3, 2010, s. 5.

⁸⁰ Andrew Cox, “The Old and New Testaments of Corporatism: Is it a Political Form or a Method of Policy-making?”, *Political Studies*, C: XXXVI, 1988, s. 294.

gerçek bir varlık ve değer kazanabileceklerini kabul etmiştir. Fertlerin ve milletlerin organik Devlet içinde varlık ve değer kazanmalarını ise diyalektik metotla, yani ‘üçlü gelişme safhası’ [tez-antitez-sentez] içinde açıklamıştır.”⁸¹ Diyalektiğin tez safhasını karşılıklı sevgi esasına dayanan ve bireyleri arasında organik bir bağ olan “aile” oluştururken; bunun antitezi, bireylerin hareket ve davranışlarına menfaat endişelerinin hâkim olduğu, bunlar arasındaki ilişkilerin egoizm üzerine kurulduğu “medeni toplum”dur. Toplumdaki ilk organik birim olan ailenin aksine medeni toplum, yalnızca bireylerin menfaatleri dolayısıyla herhangi bir bütünleşme olmaksızın yan yana geldiği sosyal teşekküller kurarak içinde yaşadığı inorganik bir birimdir. Diyalektiğin üçüncü, yani sentez safhasını ise organik devlet teşkil eder.⁸²

“Organik devletin kuruluşunda ferdî iradelerin ve ferdî menfaatlerin hiçbir rolü olmayacaktır. Hegel bu devleti objektif ruhun en yüksek derecesi, aklın en mükemmel ve ahlakiliğin en yüksek tezahürü olarak karşılamıştır.

Fert de Hegel’e göre gerçek varlığına, gerçek değerine bu organik Devlet içinde ve bu devletin bir parçası olarak kavuşacaktır. Bu tarz düşüncenin sonucu olarak fert, devlete karşı bir hak ileri süremeyecektir. Fert devletin görevler yüklediği bir kimsedir; fert, devlet içinde eriyecek ve devlet denilen organik bütünün bir selülü durumuna düşecektir.”⁸³

Hegel organik devletin sosyal yapısını kurgularken toplum içinde sınıfsal bir hiyerarşi olduğunu varsaymıştır. Mülk ve irat sahipleri, zengin ve aydın kişiler; sanayiciler ve devlet memurları olmak üzere üç kategoriden müteşekkil birinci grup, toplumsal hiyerarşinin üst basamağını oluşturuyordu. Alt sınıf ise emekçilerden müteşekkilidir. Üst sınıfa mensup olanlar, tek dereceli seçim sistemiyle devlet yapısı içinde temsilcilerini bulundurabiliyorken emekçilerin oy kullanma hakkı yoktur. Korporasyonlarda ve sendikalarda örgütlenecek olan emekçiler, kendi aralarından seçtikleri temsilcileri meclise

⁸¹ Ayferi Göze, **Korporatif Devlet: XIX ve XX inci yüzyıllarda Avrupada Korporatif Devlet Teorileri ve Korporatif Devlet Sistemleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968, s. 48-49.

⁸² A.e.

⁸³ A.e., s. 49-50.

göndererek devlet yapısına dâhil olurlar. Bu korporatif meclislerin yasama hakkının olmadığı, yalnızca istişari mahiyette oldukları hatırlanmalıdır.⁸⁴

Hegel, organik devlet teorisini ortaya atmakla birlikte devlet ile sivil toplumun faaliyet alanlarını da birbirinden ayırır. Modern devlet yapısında devlet işlerini uzmanlaşmış kamu görevlileri yürütürken, yurttaşların devlet yönetimine doğrudan erişimleri yoktur. Siyasal alanda devletin hacminin büyümesiyle toplum siyasetin dışında kalmaya başlamış, hatta depolitize olmuştur. Sanayi Devrimiyle birlikte toplum faaliyet merkezi olarak sivil alana kaymış ve odak noktası da ekonomi olmuştur. Hegel bu saptamada bulunarak mevcut durumu sisteminde somutlaştırma yoluna gitmiştir. Buna göre devlet idari, anayasal ve askerî işleri kapsayan siyasal alanda, toplum ise toplumun ilk ve en temel organik birimi olan aileden “ekonomik işlev”i devralarak sivil alanda faaliyet gösterecektir. Bu bağlamda Hegel, topluma ekonomik faaliyetlerini devletten bağımsız biçimde yürütebileceği ve bunu yaparken de haklarının korunacağı sivil bir alan açmıştır. *“Hegel’in ‘sivil toplum’u adalet, insan hakları ve özel mülkiyetin korunumunu kapsar ve tüm bunları devletten bağımsız bir ekonomiye dayandırır. Hegel’in ‘sivil’ ya da ‘toplumsal’ olarak kavramsallaştırdığı nitelik, devlet müdahalesinin olmayışına yapılmış bir vurgudur. Modernitenin bu gelişimi Hegel’e göre ahlaken Orta Çağ’dakinden daha üstün bir devlet formu ortaya koyar.”*⁸⁵

Hegel’in ekonomik karakteriyle çerçevelediği sivil toplum, duygusal karakterli aile ile tam bilincin mümessili olan devlet arasında hem bir ara-alan hem bir aracı konumundadır. Bu alan içinde birey, liberal-kapitalist piyasa ekonomisindeki aktörlerin bireyci karakterini tamamıyla dışlamış değilse bile ondan gayet farklı bir profil çizer. Hegel’in sivil toplumu içinde ekonomik faaliyetler bir karşılıklı bağımlılık esasına dayanır. Bu yapıda her bireyin kendine ait, tikel çıkar ve amaçları vardır. Ancak birey, bu amaçlarını diğer bireylerin tikel amaçlarını işin içine dâhil etmeden gerçekleştiremez. Dolayısıyla diğerlerinin amaçları, bireyin kendi amacını gerçekleştirmesinde bir araca

⁸⁴ A.e.

⁸⁵ Kinga-Koretta Sata, “Re-modelling the Guild-System: Corporatism in Hegel’s *Philosophy of Right*”, *Politica*, C: LV, No: 1, 2010, s. 5.

dönüşür. Bu karşılıklı ve birbirine doğrudan bağımlı amaçlar ilişkisinin neticesinde her bir birey amacını gerçekleştirebileceği için tikel amaçlar genel/evrensel amaç mahiyetini alır. “*Bu ‘evrensellik’; [birinci olarak] serbest piyasaya için rasyonalitenin ve [ikinci olarak] serbest mübadele sürecine katılmış bireylerin tamamen birbirine bağımlı olmasından müteşekkil bir sistemin bir bileşeni ya da parçası olduğunu ve amaçlarını gerçekleştirebilmenin başkalarının amaçlarını gerçekleştirebilmesiyle iç içe geçmiş vaziyette olduğunu fark etmesinin bir sonucudur.*”⁸⁶ Hegel için önemli olan bireyin karşılıklı bağımlılık duygusunu deneyimleyebilmesidir; böylelikle evrenselliğe ilişkin bir öz-bilinç geliştirebilecektir. Şu hâlde Hegel’in sivil toplumu; bireysel çıkarları yok saymayan ve inkâr etmeyen fakat bunlar arasında bir bağımlılık ve karşılıklılık ilişkisi kuran, öte yandan liberal-kapitalist anlamıyla salt kendi çıkarı peşinde koşan bencil bireyi aşan bir model inşa etmiştir. Kısacası, “her biri”nin birliği, Hegel düşüncesinin ana temasını oluşturmaktadır.⁸⁷

Hegel düşüncesinde korporasyonlar sivil toplum içinde kurgulanmış fakat onun da sınırlılıklarını aşan bir yapı arz eder. Hegel’de korporasyonun genelleştirilmiş bir ifadesi vardır. Buna göre devlet tarafından tüzel kişilik olarak tanınan herhangi bir insan birliği ya da insan topluluğu korporasyondur. Kiliseler buna bir örnek teşkil eder. Ancak Hegel’in sivil toplumun öne çıkan ekonomik karakteri sebebiyle özel olarak inceleme altına aldığı korporasyonlar meslek teşekkülleridir. Özel anlamıyla korporasyon, somut ve evrensel bir amaca sahip meslek birlikleridir. Hegel amacın somutluğuyla, korporasyonun amacının ticaretle ve ticari çıkarlarla sınırlı olduğuna atıfta bulunmaktadır. Amacın evrenselliği ise korporasyonun her bir mensubunun tikel çıkarlarını birleştirmesi ve birbirine bağımlı kılmasından ileri gelir.

Toplum yapısı içinde korporasyonların ekonomik, siyasi ve ahlaki işlevlerinin iç içe geçtiği birçok rolü bulunmaktadır. Üyelerinin ve ailelerinin refahını güvence altına almak, faaliyet alanında eleman yetiştirmek ve müstakil iç örgütlenmeye sahip olmak gibi

⁸⁶ A.y., s. 6.

⁸⁷ A.y.

ekonomik işlevlere birçok ahlaki işlev eşlik eder. Örneğin, korporasyonlar meslek etiğini bir ilke olarak sivil topluma yerleştirerek, serbest piyasa ekonomisindeki çarpıklıkları polisiye önlemlerden daha etkili olacak bir yöntemle çözmüş olacaktır. Yeni çağda çözülmüş ve kamusal alandan dışlanmış olan modern-öncesi aile yapısının birçok işlevini üstlenecek, modern devletin aileden sonra ikinci ahlaki kökenini teşkil edecektir. Bir aile gibi üyelerinin ekonomik refah ve statülerini gözetecek, dolayısıyla onların bir ihtiyacı ifade eden ve bir hak addedilen tikel amaçlarını tatmin edecek, bir taraftan da meslek etiğini tanımlayarak amaç birliği duygusuyla evrensel amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlayacaktır. Kent yaşamında toplumdan soyutlanmış olan atomistik birey, korporasyonlar aracılığıyla devlet tarafından tanınma şansı bulacak ve ekonomik, siyasi ve ahlaki düzenin içinde kendine yer bularak yalnızlaşmayacak ve bir statü kazanabilecektir. Bir korporasyona üye olmayarak ekonomik faaliyetlerini bağımsız şekilde yürüten atomize olmuş birey salt kendi çıkarını düşünecek, böylelikle hem refahının istikrarını riske atacaktır hem de korporasyon tarafından -dolayısıyla kamu otoritesi tarafından- denetlenmediği için gayriahlaki yollara sapabilecek, topluma ve devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyecektir. Aynı durum devlet tarafından tanınmayan meslek teşekkülleri için de geçerlidir. Hegel'in modern devletin kuruluşunun ve işleyişinin ön şartı, gücünün ve birliğinin garantisi olarak gördüğü korporasyon, devletten bağımsız ya da onun aleyhinde örgütlenemez.⁸⁸ Korporasyon üyeliği tüm bu bakımlardan bireyin ahlaki varlığını ve statüsünü garanti altına alarak ve “*devleti, atomize olmuş bir toplumun yaratacağı tehlikelerden*”⁸⁹ koruyarak ikili işlev üstlenecektir.

Korporasyonların bir başka işlevi de aşırı yoksullaşma ve aşırı zenginleşmenin önüne geçmesidir. Hegel'e göre refah düzeyinde eşitsizlik doğaldır fakat bir ayaktakımı zihniyetinin hâkim olmasına ve kişilerde itibar kaybına sebebiyet veren aşırı yoksulluğun ve ihtiyaç duygusunun sonsuzluğuna ve başka bireylerin kıskançlığına neden olan aşırı zenginleşmenin toplumsal birliğe vereceği zarar aşikârdır. İhtiyaç hâlinde korporasyon içi yardımlaşma faaliyetleriyle hem zengin sistematik olarak yoksullara yardım ettiği

⁸⁸ A.y., s. 8-9.

⁸⁹ A.y., s. 11.

çarpık hayırseverlik düzenine bağımlı kalmadan hem de sivil toplumun temeli olan emekle geçinme ilkesinden sapmadan bir denge kurulabilecektir. Yardım faaliyeti vasıtasıyla ihtiyaç sahibi üye de arkadaşının ihtiyacını karşılayan üye de böylelikle korporasyona katılım amaçlarını tecrübe etmiş olacak, korporasyonun ahlaki-evrensel amacı da bu yolla gerçekleşecektir. Evrensel amaç arayışı birey için ahlaki bir görevdir. Korporasyon bireye bu ahlaki görevi yerine getirme fırsatını da sağlamaktadır.⁹⁰

Bireyin ve sivil toplumun, devletin yönetimine doğrudan katılım sağlamadığı ancak istişari özellikler taşıyan korporatif bir meclis yapısı içinde sürece dâhil olduğundan söz edilmişti. Ancak korporasyonların yasama yetkilerinin olmayışı, onların siyasal ve toplumsal durumdaki rollerini önemsizleştirmemektedir. Korporasyonların iç içe geçmiş işlevlerinin bir veçhesi de burada kendini göstermektedir. Öncelikli olarak, korporasyonların mesleki eğitimin yanı sıra idari işlere yönelik eğitimler vermesi üyelerinin korporatif meclisteki faaliyetleri bakımından da onları geliştirir. Mecliste korporasyonlarda ortak çıkara ilişkin kazandıkları tecrübelerden faydalanırlar ve bu tecrübeleri meclise aktarırlar. Böylelikle korporasyon zihniyeti ve ruhu, devlet zihniyeti ve ruhu olur.⁹¹ İkinci olarak, orta sınıfın büyük bölümünü oluşturan ve halk kitlesi içindeki hukuk bilincini ve entelektüel zekâyı taşıyan devlet memurlarının “*izole bir aristokrasi oluşturmalarına ve eğitim ve kabiliyetlerini keyfi bir tahakküm aracı olarak kullanmalarına mâni olan bu kurumlardır.*”⁹² Son olarak, bu siyasi katılımı kendini gösteren korporasyonların bir başka işlevi yurttaşın devletine yabancılaşmasının önüne geçmektir. Bu katılım vasıtasıyla birey ve sivil toplum (daha özeldir korporasyon) devleti ve devleti temsil eden monarkı ve memurları denetleme imkânı bulacaktır. Bu denetleme olmazsa birey kendini muazzam bir devlet gücü karşısında bulacaktır. Devletin görevi yurttaşları korporasyonların bünyesine dâhil etmek suretiyle toplumun atomizasyonunun ve yurttaşın devlete yabancılaşmasının önüne geçmektir.⁹³

⁹⁰ A.y., s. 11-12.

⁹¹ A.y., s. 14.

⁹² A.y., s. 13.

⁹³ A.y.

Kısacası, “*korporasyonlar bir yandan bireylerin ekonomik ve ahlaki pozisyonlarını güvence altına alacak, diğer yandan hem üyelerine ikinci bir aile olacak hem de devletin temsilî siyasal yapısının bileşenlerinden olacak kurumlardır.*”⁹⁴

Sonuç itibarıyla Hegel, ortaya koyduğu görüşlerle korporatizm düşünce tarihinin önemli köşe taşlarından biri olmuştur. Hegel’in kuramında korporatist ideolojinin değer addettiği birçok unsura rastlarız. Toplumun işlevsel ayrışması; toplumun statü temelli ve hiyerarşik olarak düzenlenmesi; organik birlik ve bütünlük ilkesi; tek tek bireylerden ziyade toplumun ve devletin selameti ve bunların çıkarlarının önceliği; haklardan ziyade ödevlerin öncelenmesi; devletçilik; toplumsal dayanışma ve uyum; temsilin çıkar temelli olması ve bireyin değil, grup temsiline ön plana çıkarılması ve meslek teşekkülleri ile korporasyonlarda örgütlenme, bunlar arasında sayılabilir.

1.2. Radikal Muhafazakârlık: René de La Tour du Pin

19. yüzyılın son çeyreğinde liberal-kapitalist sistemin Avrupa’da yarattığı problemlere radikal sağ muhafazakâr yanıtın en önemlilerinden birini René de La Tour du Pin’in korporatist kuramı teşkil eder.

Fransız Devrimi’nden kısa bir süre sonra, tasarımı hazırlayan Jean Le Chapelier’in adıyla anılan bir yasa Ulusal Mecliste ilan edilmiştir.⁹⁵ Bu yasa,

“birey ile genel menfaat arasına girecek her türden aracı kurum oluşturma girişimini yasa dışı ilan ederek tüm teşekkülleri yasaklamıştı. Dolayısıyla sivil teşekküllerin ve aracı kurumların önceliğini savunmak Jakoben devletin ahlaki ve siyasi temellerine ve onun yurttaşlık anlayışına meydan okumak anlamına gelecekti. (...) La Tour du Pin ve çağdaşı Albert de Mun ve Charles Maurras gibi reaksiyonerler, en tepede devlet olmak kaydıyla, mesleki korporasyonların sınıf uyumunu güçlendirdiği, bireyi bireyciliğin ve maddeciliğin zararlı etkilerinden koruyan, devletin baskıcı

⁹⁴ A.y., s. 14-15.

⁹⁵ Bernard S. Bachrach vd., “France”, **Encyclopedia Britannica**, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/place/France/Restructuring-France#ref465205>, 29 Eylül 2021.

faaliyetlerine karşı siper vazifesi gören bir işlevsel gruplar hiyerarşisi kurmak suretiyle bir yönetim şekli tasavvur etmişlerdir.”⁹⁶

Bu noktada, La Tour du Pin’in ideolojisinin somutlaşmış şekli olan bu yönetim şeklinin ve korporatist düşüncesinin kurucu unsurlarının ele alınması faydalı olacaktır.

Öncelikli olarak, “insanı birçok hakka sahip, izole ve toplumdan soyutlanmış bir birey değil, doğası gereği sosyal, belirli bir toplumsal bağlamda doğmuş ve türdeşlerine karşı görevleri olan bir yaratık” şeklinde tanımlayan La Tour du Pin’e göre toplumdaki birçok problemin kaynağı, hakları öncelerken görev ve sorumlulukları görmezden gelen bireycilik ideolojisidir. Yazar, bireyi toplumun en temel birimi ve yapı taşı olarak kabul eden, bireyi bencil çıkarlarına odaklanıp, türdeşlerine karşı olan görevlerini küçümsemeye ve ihmal etmeye sevk eden bu ilkeye katı biçimde karşı çıkmıştır.⁹⁷

Bununla birlikte bu düşünce tarzı yazarı insanı salt görev, sorumluluk ve yükümlülüklerden ibaret bir canlı olarak görme noktasına getirmemiş, kişilere belli haklar da tanımlamıştır. Özel mülkiyet hakkı bunlardan biridir. Özel mülkiyeti insanın doğal, temel ve değişmez hakkı olarak tanımlamakla birlikte bireyin mülkiyeti üzerinde sınırsız kullanım hakkı olduğunu iddia etmez. Özel mülkiyet meselesine de toplumsal yarar perspektifinden bakarak özel mülkiyetten toplumun çıkarına rağmen -ya da en azından topluma herhangi bir fayda sağlamayacak biçimde- yararlanmak bu hakkın beraberinde getirdiği görev ve sorumluluklara aykırı düşer. Servet dağılımı ve refah düzeyinde mutlak eşitliğin mümkün olmadığını bilincinde olan düşünür, yoksulların da dünya üzerindeki nimetlerden faydalanmaya hakkı olduğu fikrinden hareketle, toplumun bu mülkiyet üzerinde doğal bir hakkı olduğunu savunur.⁹⁸

⁹⁶ Mike Hawkins, “Corporatism and Third Way Discourses in Inter-war France”, **Journal of Political Ideologies**, C: VII, No: 3, s. 302.

⁹⁷ Joseph F. X. Sladky, “A Program for a Christian Social Order: The Organic Democracy of René La Tour du Pin”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) School of Theology and Religious Studies of the Catholic University of America, 2012, s. 225-227.

⁹⁸ **A.e.**, s. 235-239.

La Tour du Pin; özel mülkiyet anlayışı, tasarladığı toplum düzeni ve emek problemine yaklaşımıyla tam bir anti-kapitalisttir. Tipik bir muhafazakâr olarak devrimci toplumsal hareketlerden büyük endişe duyan düşünür; işverenler ile emekçiler, zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumu derinleştirdiği ve bunun da söz konusu grupların marjinal unsurlarını harekete geçirdiğini savunarak faizcilikle eş değerde gördüğü kapitalizme sert biçimde hücum eder. Aynı şekilde çiftlik sahiplerinin arazilerinin kullanım hakkını devretmelerine de karşı çıkar. Çünkü bu şekilde arazi sahibi hem toplumsal sorumluluğunu yerine getirmemekte, yani çalışmamakta, hem de ürettiği artık değer için çiftçiye ve ortakçıya herhangi bir ek ücret ödememektedir. Dolayısıyla faizcilik, faizci spekülâtlük ve emek vermeden kazanılan her türden kazanç; bunlarla beslenen belli bir sınıfın hiç çalışmasına gerek olmadan emekçinin enerjisi üzerinden aşırı zenginleşmesine ve toplumun bu sebeple keskin biçimde ikiye bölünmesine neden olmaktadır. Bununla beraber emekçilerin üretim araçlarında belli oranda pay sahibi olmasının işveren ve emekçi sınıfları arasındaki nefreti bitireceğini ileri sürer.⁹⁹ John Clarke Adams'ın ifadesiyle La Tour du Pin'in bu bağlamdaki amacı en iyi kendi sözleriyle özetlenebilir: “Yaşam için dövüşmektense yaşam için anlaşmak.”¹⁰⁰

Düşünür kapitalizm eleştirisini, kapitalizm ile kapitalizm öncesi üretim tarzını rekabet bağlamında kıyaslayarak sürdürür. Buna göre,

“kapitalizm sermayesini korumak için üretim maliyetlerinden kısmakta ve en düşük emekçi ücreti ve hammadde fiyatına yönelmekte, nihai üründe en düşük maliyetle en niteliksiz ürünü ortaya çıkarmaktadır. Bu da en iyi çalışan işçi ya da en kaliteli hammadde ve en nitelikli nihai ürün yerine, en ucuz olana rağbet edilmesine sebebiyet vermektedir. (...) Oysa loncaların idare ettiği korporatif sistem, fiyatların adil fiyat düzeyinin üstüne çıkmasına izin vermemekteydi zira kamu otoritesi tarafından daimi olarak denetlenmekteydi. Ayrıca ustalar ürün kalitesinin selametinden sorumluydu. Sözü edilen sistemde de rekabet vardı (zira rekabet üretimin ruhudur) ancak buradaki rekabet aynı emekçi ücretiyle aynı ürün fiyatı ve aynı hammadde fiyatıyla en iyi ürünü üretebilmeye odaklanmıştı. Bu sistemde herkes

⁹⁹ A.e., s. 297-302.

¹⁰⁰ John Clarke Adams, “Some Antecedents of the Theory of the Corporative System”, **Journal of the History of Ideas**, C: III, No: 2, Nisan 1942, s. 185.

kazanıyordu. Müşteri en iyi ürünü alıyor, emekçi ile ustasının şartları güvence altına alınıyordu.”¹⁰¹

Sonuç olarak La Tour du Pin’e göre kapitalizmi ıslah etmeye çalışmaya gerek yoktur. Bunun yerine organik toplumsal örgütler, yani korporasyonlar kurulmalıdır. Bunlar faizci uygulamalar için büyük bir tehdit oluşturacak ve kapitalizm terk edilip yerine korporatizm getirilecektir. La Tour du Pin kurumsal istikrarı, toplumsal barışı ve adaleti güvence altına alacak yegâne rejimin korporatizm olduğunu iddia ederken tam bir anti-liberal ve anti-sosyalist pozisyondan konuşur. Bunları; ne emekçi sınıfın menfaatlerini korumakta başarısız olan, onları sürekli bir işsizlik tehdidi altında bırakan ve tam bir istikrarsızlık hâline sürükleyip devlete düşman olarak despotik sosyalizme yönelmelerine sebebiyet veren liberalizm ne de mülkiyet hakkına saygı göstermeyen sosyalizm sağlayabilir. Oysa korporatizm, “*sıkı toplumsal bağlar inşa eder, herkesi toplumsal uyum içinde bir araya getirir ve neticede ortak faydaya teşvik eder.*”¹⁰²

Yazar korporatist sisteminin çekirdeğini oluşturan korporasyonu, aynı mesleğin farklı unsurlarını (işverenler, beyaz yakalılar ve mavi yakalılar) bir araya getiren topluluk, şeklinde tanımlamaktadır. Bu sistem içinde korporasyonların birçok kritik işlevi vardır. Birincisi, korporasyonlar bir korporatif miras teşkil ederler. Bu şu anlama gelir. Korporasyonların bileşenleri olan işveren ve emekçilerin katkılarıyla, emekçilerin işsizlik ve emeklilik durumlarında, sosyal güvenlik şartlarının insani bir düzeyde tutulmasında ve mesleki eğitim süreçlerinde kullanılmak üzere kolektif mülkiyet mahiyetinde fonlar oluşturulur. Bu; sanayi sektörünün tüm yönleriyle selametini sağlayacak maddi bir işlev üstlenirken, aynı zamanda bir “çalışanlar kardeşliği” olgusunun ete kemiğe bürünmüş bir hâli olarak ahlaki bir miras da teşkil edecektir. Korporasyon; ihtiyat fonu, yardım fonu, kredi gibi pozitif geleneklerin sürdürülmesini sağlar.

Korporasyonların ikinci bir işlevi, hem emekçilerin hem işverenlerin mesleki yeterliliğinin ölçülmesini ve onaylanmasını sağlamaktır. Korporasyonlar tarafından

¹⁰¹ Sladky, “The Organic Democracy of René de La Tour du Pin”, s. 303.

¹⁰² A.e., s. 339.

verilecek sertifikalarla vasıflı işçi ve işveren profili oluşturulacaktır. İşçi ve işverenlerin mesleki yeterliliğinin ölçütlerinden birinin ahlakilik olması da dikkatten kaçmamalıdır.

Üçüncü olarak, korporasyonlar sektörün ve korporasyonun tüm bileşenlerinin barış ve dayanışma içinde idareye katılımını sağlama işlevi görür. Büyük sanayide kapitalist-işçi-işveren; tarımda çiftlik sahibi-çiftçi-ortakçı; esnaflık, zanaatkârlık ve ticarete usta-kalfa-çırak şeklinde hiyerarşik olarak sıralanan sektörün tüm bileşenleri, sendikalarda olduğu gibi ayrı kurumlarda örgütlenmek yerine aynı korporasyonda bir araya gelecek ve korporasyonun selametine verdiği hizmet nispetinde temsilci bulundurarak idarede söz sahibi olacaktır. Sektörün farklı bileşenlerinin farklı kurumlarda örgütlenmesi hâlinde herkes kendi grubunun çıkarının peşinde olacağı için sınıf çatışması körüklenecektir. Bu uygulama, ortak amaç için çalışma duygusunu teşvik ederek sınıf çatışmasının önüne geçmekte işlevsel olacaktır.¹⁰³

Korporasyonların en önemli işlevlerinden biri de devletle birey arasında bir tampon bölge fonksiyonu görmesidir. Bu aracı kurumlar ortadan kalkarsa tabandan kaotik ve dizginlenemez özgürlük talepleri gelecektir. Devlet de toplumsal düzeni yeniden tesis etmek için kısıyıcı ve kapsamlı bir otoriterlik yaptırımını uygulayacaktır. Bu tehlikelere karşı korporasyonlar gücün merkezden çevreye dağılmasını sağlayacak ve tabandaki sınırsız özgürlük hareketiyle tepeden gelecek tiran otoritesine karşı fren mekanizması fonksiyonu görecektir. İnsanları adil olmaya ikna etmekle yetinilmemesi, adil olmaya mecbur edilmesi gerektiğine inanan yazar, özgürlüğün de otoritenin de istismar edilmesinin önüne geçme yöntemini, gücünü yasalardan alan korporasyonda bulur.¹⁰⁴

Korporasyonlar, çalışma koşullarının insani düzeye çekilmesini sağlayarak, toplumun yapı taşı olan ailenin şeref, haysiyet ve ahlakını muhafaza etmesini sağlayarak yine bir ahlaki işlev üstlenir. Emekçi ücretleri belirlenirken referans noktası liberal arz ve talep anlayışı değil, emekçinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak, dürüstçe ve haysiyet içinde yaşamasını sağlayacak adil ücret ilkesi olmalıdır. La Tour du Pin'in

¹⁰³ A.e., s. 312-319.

¹⁰⁴ A.e., s. 342-346.

korporatizm sisteminde emekçi ücretleri, çalışma saatleri ve özlük haklarına ilişkin işverenlerin opsiyonel olarak kullandığı ya da hayırseverlik maksadıyla uygulamaya koyduğu düzenlemeleri devlet yasalar yoluyla güvence altına alarak mecburi hâle getirecektir.¹⁰⁵

La Tour du Pin'in korporatist sisteminde devletin önemli bir yeri vardır. Devleti, *“ulusal çıkar adı verilen ortak menfaat ekseninde örgütlenmiş bir ulusun iktidar ve kuvvetinin toplandığı bütün”*¹⁰⁶ şeklinde tanımlayan yazar, istikrarlı toplumsal şartlar oluşmadan istikrarlı siyasi şartların da oluşamayacağı düşüncesinden hareketle ve kapitalizmin bu bağlamdaki yıkıcı rolüne atıfta bulunarak korporatist sistem dâhilinde devletin devreye girmesi lazım geldiğini söyler. Bu bağlamda korporasyonlar yaşamlarına bağımsız olarak başlamalı, olgunlaşana kadar günün acımasız rekabet koşullarına karşı devlet bunlara çeşitli imtiyazlar tanımalıdır. Hatta olgunlaştıktan sonra da -iç işlerine karışmamak kaydıyla- devlet, korporasyonların üzerinden elini çekmemeli, kamu yararına hizmet ettikleri ve toplumsal barış ilkeleri sınırında kaldıkları müddetçe her türlü dış etkiye karşı onları korumalıdır. Eğer korporasyonlar görevlerini yapmazsa kamu yararı adına devlet meseleye el koyabilir. İcap ettiğinde emekçi sınıfın menfaatlerini desteklemek adına yasama organı üzerinden duruma müdahil olabilir. Piyasa istikrarını ve emekçilerin iş güvencesini sağlayarak ulusal emeği koruyan devlet, emekçiler arasında ulusal dayanışmayı da sağlayabilecektir.¹⁰⁷

Bu noktada devletin otoritesinin La Tour du Pin düşüncesinde sınırsız olmadığını hatırlamak gerekir. Devletin başlıca görevi ulusu ortak menfaatlerine ulaştırmaktır ve faaliyet alanını bu amaç sınırlar. Bunun dışına çıkmamalıdır.

La Tour du Pin'in işlev temelinde örgütlenen ekonomik ve toplumsal sistemi giderek siyasal alana doğru genişler. Düşünür, coğrafi temsil sistemiyle sınırlı kalan liberal parlamentarizme karşıdır çünkü milletvekilleri bu sistemde ulusal yaşamın asli

¹⁰⁵ A.e., s. 246-248.

¹⁰⁶ A.e., s. 358.

¹⁰⁷ A.e., s. 339-346.

olarak dayandığı din adamları, ordu mensupları, sulh hâkimleri, çiftçiler, sanayiciler ve tüccarlar yerine, seçmenin gerçek çıkarlarından, fikirlerinden ve ihtiyaçlarından bihaber kişilerden oluştuğunu öne sürer. Böylece vekiller belli bir toplumsal grup ya da sınıf için değil, tüm çıkarların ortak olamayacağı geniş bir bölge ya da bütün ülke adına konuşur ve düzenlemeler yaparlar. Son tahlilde bu son derece verimsiz bir sistemdir. Dolayısıyla temsilde de coğrafiliği değil toplumsal işlevi esas almak gerekmektedir.¹⁰⁸

La Tour du Pin, özünü birlik ruhunun oluşturduğu siyasal korporatif sisteminde toplumsal çıkarları esas alır. Yazara göre dört ana toplumsal çıkar vardır:

“1- Dinî ve ahlaki çıkarlar [din adamları, öğretmenler, profesörler, yargı organı mensupları, hayırseverlik kurumlarında çalışanlar]

2- Kamu çıkarları [kamu hizmetinde çalışanlar ve serbest meslekler: sulh ceza hâkimleri, ordu mensupları, polisler, avukatlar, noterler, doktorlar, sanat, edebiyat, felsefe ve bilim alanında çalışanlar]

3- Tarımsal ve kırsal çıkarlar [çiftçiler, ormancılar, bağcılar]

4- Endüstriyel ve ticari çıkarlar [fabrikatörler, işçiler, tüccarlar, bankerler, esnaf ve zanaatkârlar]

(...) Bu dört grubun her biri yerel düzeyde bir meclis oluşturacaktır. (...) Bu korporatif meclislerin oynayacağı dört ana rol bulunmaktadır:

- a) Emeğe ilişkin şartları düzenlemek, ücretleri ve ücret oran ve sınırlarını belirlemek, ticarete ilişkin faydalı gelenekler tesis etmek ve ekonomik şartlar içinde endüstrinin durumuna göre bu gelenekler üzerinde ayarlamalar yapmak,
- b) Mesleki organa ilişkin alınan kararların hukuki denetimini yapmak ve adaleti tesis etmek,
- c) Yardım fonu, emeklilik fonu, hastalık fonu, işsizlik fonu, kaza sigortası, sosyal tesisler ve her türden kolektif kazanım için ortak menfaat kurumları tesis etmek,
- d) Mesleki çıkarlar üzerine çalışmak ve bunları korumak. Her ihtiyaç ânında somut biçimde sürece dâhil olmak.”¹⁰⁹

¹⁰⁸ A.e., s. 354-355.

¹⁰⁹ A.e., s. 380-381.

Bu dört meclis bir araya gelerek, kent düzeyinden eyalet düzeyine taşınarak Eyalet Meclisi adında bir üst meclis oluşturacaktır. Bu korporatif meclisin başlıca görevi ulusun kalıcı hak ve menfaatlerini temsil etmek ve başta iş ve özel mülkiyetle ilgili olanlar olmak üzere yasama sürecine katkıda bulunmaktır. Her eyalette bulunan bu Eyalet Meclislerinin üzerinde bir de, üyeleri hükûmet tarafından atanacak olan istişari nitelikli bir merkezî üst temsil organı bulunacaktır. Toplumsal hiyerarşinin tepesinde bulunan monarkın temsilcisi mahiyetindeki bu organa Devlet Konseyi adı verilmektedir. Yazar son olarak da devlet organları arasında yaşanabilecek olası uyuşmazlıkları çözecek, aynı zamanda da anayasanın bekçisi olacak bir yüksek mahkeme tasarlamıştır.¹¹⁰

La Tour du Pin'in sisteminde korporatif nitelikli Eyalet Meclislerinin yanı sıra bir de vergi mükelleflerinin delegeleri seçtiği, coğrafi temsil esaslı Milletvekili Meclisi vardır. Bu meclisin görevi ise zamanın kamuoyunu yansıtmak ve bütçe oluşturmaktır.¹¹¹

La Tour du Pin'in korporatizm düşüncesini özetlemek gerekirse, liberal kapitalizm ve liberal parlamentarizmin toplumda yarattığı düşünülen krizlerin temelinde öncelikli olarak bireycilik ideolojisi yatmaktadır. Tüm bu sorunların üstesinden gelebilmek için toplum bireysel çıkarlarını bir kenara bırakarak, ulusun ortak çıkarları etrafında örgütlenmeli ve ulusun menfaatine olacak şekilde dayanışmalıdır. Yurttaşlar haklarından önce topluma karşı olan ödevlerini hatırlamalıdır. Ancak birey fedakârlık göstererek toplum içinde erirken sosyalist düzene benzer şekilde özel mülkiyet gibi temel haklarından tamamen feragat etmemeli ve bir hak olan özel mülkiyeti hem kendi hem toplum çıkarı için kullanarak bunu aynı zamanda bir ödev dönüşürebilmelidir.

Toplumun temel birimi olan ailenin içinden başlamak üzere hiyerarşik olarak düzenlenen toplum birlik ve bütünlük içinde hareket etmelidir. Tipik bir anti-kapitalist muhafazakâr olan La Tour du Pin sınıfların varlığını inkâr etmemekte ancak bunlar arasındaki nefret ve çatışmayı sona erdirerek bir kardeşlik ve dayanışma ilişkisi kurmak gerektiğine inanmaktadır. Kapitalizm yerine kapitalizm öncesi üretim tarzını ve üretim

¹¹⁰ A.e., s. 378-379; Göze, **Korporatif Devlet**, s. 60-61.

¹¹¹ A.e.; Sladky, "The Organic Democracy of René de La Tour du Pin", s. 377.

ilişkilerini ihya etmek istemektedir. Buna bağlı olarak birey ve grup hiyerarşisini ve toplum içinde işlevsel ayrışmayı gerektiren korporatif ekonomik sistemden yanadır. Bu sistemin çekirdeğinde de sanayi, tarım ya da esnaf ve zanaatkârlık sektörlerinin tüm bileşenlerinin bir araya gelerek ticari ve ahlaki dayanışma sergiledikleri, duygusal ve işlevsel birlik yaratma kabiliyetine sahip mesleki korporasyonlar bulunmaktadır. Düşünür, en yüce amaç olan ulusal çıkarları koruması ve buna ulaşmanın şartı olarak ekonomik ve siyasi istikrarı sağlaması için devlete sınırsız olmayan ancak oldukça geniş bir hareket alanı bırakmaktadır.

Son olarak, korporatizmi ekonomik ve toplumsal alandan siyaset alanına doğru genişletmiştir. Ulusun gerçek çıkar ve ihtiyaçlarının dile getirilmesi ve sorunlarının çözülmesi için siyasette de korporatif örgütlenmenin şart olduğunu ifade eder. Toplumun farklı kesimlerinin farklı çıkarlarının güdümünde oluşturdukları farklı meclisleri daha geniş ölçekli bir meclisin çatısı altında birleştirir. Tasarladığı siyasi örgütlenme biçimi, toplum ve ekonomi anlayışıyla paralel olarak hiyerarşiktir. Hiyerarşi; korporatif esaslı düzenlenmiş il meclisleri, bunların üst kademesi olan Eyalet Meclisi, bununla eş düzeyde vergi mükellefi ailelerin delegeleri seçtiği Milletvekili Meclisi ve hepsinin üzerinde, ulusal çıkarların güvencesi olan monarkı temsil eden ve üyelerini hükûmetin belirlediği Devlet Konseyi şeklindedir.

Netice itibarıyla La Tour du Pin, korporatist düşünceye Katolik-muhafazakâr perspektiften büyük katkılarda bulunmuş ve korporatizm ideolojisinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

1.3. Solidarist Korporatizm: Émile Durkheim

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Avrupa'nın içinde bulunduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik kriz şartlarında korporatist kuramını inşa eden Émile Durkheim, korporatizm düşünce tarihinin muhtemelen en önemli dönüm noktasını oluşturmuştur. Antony Black'in deyişiyle, "*korporatizmin entelektüel açıdan en tatmin edici açıklaması*

Durkheim'inkidir."¹¹² Yazarın *The Division of Labour in Society* adlı eserinin ikinci baskısına yazdığı ön söz, korporatizm ve meslek grupları üzerine görüşlerinin en rafine hâli,¹¹³ Taha Parla'ya göre de çağdaş korporatizmin manifestosu¹¹⁴ niteliğinde bir metindir. Özellikle bu metne dayanarak Durkheim'in korporatizm kuramını ele alacağız.

Durkheim'in anlayışında; "*Birey, içine doğduğu toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Toplum da onu her yönden çevreler. Kendini izole eden ve toplumdaki soyutlayan bir kişi kendini mahveder*"¹¹⁵ ve "*Bütünün biçimi, parçaların biçimini belirler,*"¹¹⁶ sözlerinden anlaşılacağı üzere bireyin konumu ikincil düzeydedir ve toplumdaki sonra gelir. Yine, "*Bireyi inşa eden toplumdur. Kim olduklarını ve nasıl davranmaları gerektiğini, bireye ahlaki bir dil kazandıran toplum söyler. Topluluk, onun ahlaki dünyasının gerekli koşuludur. Ahlakilik bir grupla dayanışmayı temel aldığı ve bu dayanışmayla çeşitlendiği için bir kişi ancak bir topluluk içinde yaşadığı takdirde ahlaki varlık kazanır,*"¹¹⁷ ifadeleri de aynı şekilde bu savı destekler niteliktedir.

Asli unsur olan toplumun ise bireyden farklı, kendi kolektif dinamiğine göre hareket eden, özgün bir doğası vardır. Toplumun mahiyetini, kendine özgü doğası ve hareketlerini, bireyle olan karşılıklı ilişkilerini anlamak hukuk, din ve ahlak gibi toplumsal fenomenleri incelemekle mümkündür.

Buradan hareketle toplumu bireyler arası dayanışma ilişkileri üzerinden tetkik eden Durkheim'a göre toplumda benzerlik yoluyla oluşan (mekanik) ve iş bölümü münasebetiyle doğan (organik) iki türlü dayanışma biçimi vardır. İlkel topluluklara özgü olan mekanik dayanışmada ortak inanç ve duygular kümesinin, bir başka deyişle kolektif bilincin belirlediği ahlak anlayışı, toplumun tüm bireyelerine bir görev duygusu aşlamaktadır. Az gelişmiş bir organizmanın birbirine benzeyen hücrelerinden oluşmuş

¹¹² Antony Black, **Guilts and Civil Society in European Political Thought from the Twelfth Century to the Present**, Cambridge, Cornell University Press, 1984, s. 223.

¹¹³ A.e.

¹¹⁴ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 86-87.

¹¹⁵ Black, **Guilts and Civil Society in European Political Thought**, s. 224.

¹¹⁶ A.e.

¹¹⁷ A.e.

bir yapıyı çağrıştıran ilkel toplumda bireyler arasında bu kolektif bilincin yarattığı görev duygusuyla mekanik bir dayanışma meydana gelir.

Modern toplum ise birbirine benzemeyen toplumsal işlevlere sahip meslek kategorilerine bölünmüştür. Bu toplum, muhtelif organlara ayrılmış daha kompleks organizmaları çağrıştıır. Her biri ayrı bir alanda uzmanlaşmış olan bu organlar, bir bütünün içinde anlam ifade eder. Görev ve hareketleri bağımsız gibi görünse de birbirlerine bağımlıdırlar ve işlevlerinden karşılıklı olarak etkilenirler. İlkel toplumdaki kolektif bilincin yerini alan toplumsal iş bölümü, modern toplumdaki organik dayanışmayı yaratır. Toplumun yeni ahlaki yapısını bu iş bölümü oluşturur. İş bölümü sürecinde diğer bireylere ekonomik olarak daha çok bağımlı olduğunu fark eden birey, toplum içindeki öteki bireylerin önem ve değerini daha iyi idrak eder. Bu bağlamda, eylemlerinde öteki bireyleri de hesaba katmak ve önemsemek şeklinde, bireycilikten uzak bir ahlak anlayışı geliştirir.¹¹⁸ Antony Black'e göre,

“Durkheim’in temel savı, toplumsal iş bölümü ne Ekonomi Politik’in iddia ettiği gibi refah ve mutluluğu artırmak için faydacı bir araçtır ne de Marksizm’in iddia ettiği gibi zamanı geldiğinde kurtulacağımız ancak şimdilik mahkûm olduğumuz bir kötülüktür. Aksine derin bir ahlaki önemi vardır. Toplumsal düzenin en önemli kaynağı ve aynı nedenle ahlaki düzenin temelidir. Belirli bir işlevi yararlı olacak biçimde yerine getirecek ahlaki bilincin bir gereğidir.”¹¹⁹

Düşünüre göre çağın ekonomik krizleri ile emek-sermaye çatışması gibi toplumsal krizlerin başlıca sebebi mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş ve sanayileşme sürecinde iş bölümünün çarpık biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Bir başka deyişle iş bölümünün anormal ve patolojik biçimlerinin ortaya çıkması, çağdaş toplumun tamamında alt üst olmuşluk duygusunun sorumlusudur. Eski bağlılıklar ve önceden çizilmiş sınırlar yıkılırken yenileri kusurlu bir biçimde gelişmektedir. Yeni toplumsal

¹¹⁸ A.e., s. 224-225.

¹¹⁹ A.e.

durumun ahlaki-normatif çerçevesi çizilmemiştir ve bu da ekonominin bileşenlerini karşı karşıya getirmektedir.¹²⁰

Durkheim; avukatlık, yargıçlık, öğretmenlik, hekimlik, rahiplik gibi birçok mesleğin kendine özgü bir meslek ahlakı olmasına rağmen, ekonomi düzenindeki işçi, işletmeci ve işveren gruplarının birbirleriyle olan ve kendi içlerindeki ilişkileri düzenleyen kurallar bulunmadığını saptamıştır. Buna hukuki ve ahlaki anomi, yani kuralsızlık hâli adını vermiştir. Bu kuralsızlık hâli içinde ne işçi işverenine borçlu olduğu bağlılık ve özeni göstermekte ne de işveren işçi ve tüketici sömürsünden vazgeçmektedir. Ekonomik alan, adaleti ölçecek ve ahlakı yeniden tesis edecek bir normlar dizisinden yoksundur. Çağın en büyük sorunu bu yoksunluktur.

Ekonomik ve toplumsal alandaki sürekli çatışmanın sebebi yine bu kuralsızlık hâlidir. İnsanların tutkularını ancak ahlaki bir gücün dizginleyebileceğine inanan yazar, güçlünün zayıfı ezdiği ve kendine tabi kıldığı bir düzende istikrarın olamayacağını savunur. Zayıfın, güçlünün baskıcı egemenliği altında kalmayı sürekli olarak kabullenemeyeceğini, sınıflar arasında devam eden bir savaş hâlinin hüküm süreceğini ve bu durumun toplumun varoluş sebebine aykırı olduğunu söyler.¹²¹

Durkheim'a göre yeni çağın en önemli ve birincil realitesi ekonomidir. Sanayileşmiş bir çağda toplumsal yaşamın ana belirleyicisi askerî, idari ve dinsel değil, ekonomik işlevlerdir. Bu işlevlerin kapladığı alan ve insanların bu alanda zamanlarının çoğunu geçirdiği göz önüne alınırsa, bu genişliğin bir kuralsızlık ortamına terk edilmesi mümkün olamaz. Yazarın ifadesiyle,

“Ahlakiliğin sözü bu alanda pek geçmediği için [bireylerin] mevcudiyetlerinin en büyük bölümü ahlak alanının dışında kalmaktadır. Şu hâlde ödev duygusunun sağlam biçimde içimize yerleşmesi için, içinde yaşadığımız şartlar bizi uyanık tutmalıdır. Doğamız itibarıyla kendimizi tutmaya ve kısıtlamaya eğilimli değilizdir; peki, yokluğunda ahlakın da olmayacağı kısıtlamaların çağrısını her an duymazsak, nasıl bu zihniyeti yerleştirebiliriz? Zamanımızın neredeyse tamamını alan işimizde açık

¹²⁰ A.e., s. 226.

¹²¹ A.e.

çıkarlarımıza ait kurallardan başkasına riayet etmeyecek olursak, karşılık beklememe, diğerkâmlık, fedakârlık gibi hasletlere tabi olmayı nasıl öğrenebiliriz? Bu bağlamda, ekonomi alanındaki disiplinsizliğin etkileri bu alanla sınırlı kalmaz; hâliyle kamu ahlakını da zayıflatır.”¹²²

Bu kuralsızlık hâlinin çözümü için gereken anahtar bireylerin değil, toplumun elindedir. Toplum, bireyler üstü manevi bir kişilik olarak, toplumsal işlevlerin dengeli bir ilişki kurmalarını bireylerin keyfiliğine bırakmadan kuralları kendi belirler. Kurallara uymamak toplumun varoluşuna bir tehdit unsuru olacağı için bunların denetimini de üstlenir.

“[Kural koyma işlevini] ne bütünüyle siyasal toplum ne Devlet üstlenebilir. Ekonomik yaşam uzmanlaştığı ve her geçen gün daha da uzmanlaşmış hâle geldiği için bunların yetki ve faaliyet alanını aşmaktadır. Bir mesleki faaliyet, ancak işleyişini bilecek, bütün ihtiyaçlarını duyumsayacak ve tüm değişimleri takip edebilecek kadar onunla içli dışlı olan bir grup tarafından etkin biçimde düzenlenebilir. Bu şartları karşılayabilecek yegâne grup, tek bir kütle içinde birleşmiş ve örgütlenmiş olan, aynı sektörün tüm bileşenlerinin oluşturduğu gruptur. Buna korporasyon ya da mesleki grup, denir.”¹²³

“Meslek kümesi bütün öbür gruplara göre şu üç açıdan da elverişli bir konumdadır: Her an vardır, her yerde vardır ve yaşamı en geniş ölçüde etkilemektedir. Bireyler üzerindeki etkisi siyasal toplumdaki gibi ara ara olmayıp onlarla sürekli temas durumundadır. Çünkü yerine getirdiği ve bireylerinin de hep birlikte katıldıkları işlev sürekli bir işlevdir. Çalışanlar nereye giderlerse gitsinler bu işlev de onları izler. Nerede olurlarsa olsunlar bu işlevin kendilerini kuşatmış olduğunu, onları ödevlerine çağırıldığını, gerektiğinde desteklediğini görürler.”¹²⁴

Durkheim, mevcut sendikaların kendi içlerinde ve sektörün diğer bileşenleriyle olan bağlantılarının kopuk olduğunu, dolayısıyla tek ses hâline gelemediklerini, bundan dolayı mesleğin bileşenleri arasında orantısız bir güç dengesi oluştuğunu ifade eder.

¹²² Émile Durkheim, **The Division of Labor in Society**, Çev. George Simpson, Illinois, The Free Press, 1960, s. 4.

¹²³ **A.e.**, s. 5.

¹²⁴ Émile Durkheim, **İntihar**, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2002, s. 445.

Dolayısıyla meslek etiğini oluşturabilmek için öncelikle bu dağınık unsurları birleştirecek olan söz konusu korporasyonların kurulması gerekmektedir.¹²⁵

İnsanların korporasyonlarda örgütlenmelerini gerekli kılan yalnızca çıkarları korumakta yoğunlaşan pratik sebepler değildir. Birlik, dayanışma ve ortak amaçlar için var olma, mücadele etme gibi duygusal sebepler de bu noktada ön plana çıkar. Bu yapı içinde egoizm devre dışı kalır. Durkheim da korporasyonların sağlayacağı faydanın ekonomiden çok ahlaki yönünü vurgulamıştır: “*Bizim mesleki grupta esas olarak gördüğümüz; bireysel egoları frenleyebilecek, bütün çalışanların bilinçlerine güçlü bir ortak dayanışma duygusu yerleştirebilecek, en güçlüünün üstünlüğünü sayan hukukun endüstriyel ve ticari ilişkilere vahşice uygulanmasına engel olabilecek bir ahlaki güçtür.*”¹²⁶

Buradan hareketle, korporasyonların ahlaki ve pratik olmak üzere birçok işlevi olduğu söylenebilir. Anthony Black, Durkheim’ın korporasyonların işlevleri ve örgütlenme biçimlerine ilişkin fikirlerini özlü biçimde şöyle aktarmıştır:

“Korporasyonların pratik işlevleri iş sözleşmeleri, çalışma koşulları, maaşlar, sektörün sağlığı ve refahı ve işçiyle işveren arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Diğer korporatistler gibi o da korporasyonları sınıf çatışmasının üstesinden gelmenin bir yolu olarak görüyordu. Bu, korporasyonların toplumsal dayanışmayı ve meslek etiğini geliştiren olumlu işlevinden faydalanılarak sağlanacaktı. İşçi ve işverenlerin ayrı ayrı örgütlenmesi yerine tek bir örgütte birleşmeleri gerekiyordu. Sanayideki anlaşmazlıklar için özel mahkemeler görevlendirilecekti. Durkheim; korporatistlerin korporasyonlara yalnızca yasal statü verilmemesi, anlaşmazlıkları yasal yaptırımlarla çözüme yetkisine sahip olması gerektiği yönündeki genel görüşlerini ifade etmiştir. Hegel gibi o da refahın belli bir zihniyet ve ahlak homojenliğine sahip meslek gruplarında idare edilebileceğini savunuyordu. Ayrıca korporasyonlar mensuplarına eğitim olanakları ve sosyal tesisler de sağlamalıydı. Demokratik olarak seçilmiş, bir tür minyatür parlamento olan idare konseyi tarafından kendi kendini idare etmesi gerekiyordu. İşçi ve işverenler arasındaki güç dağılımı, bu iki üretim faktörüne kamuoyunun atfettiği görelî öneme göre belirlemek gerekiyordu.”¹²⁷

¹²⁵ Durkheim, **The Division of Labor**, s. 6-7.

¹²⁶ **A.e.**, s. 10.

¹²⁷ Black, **Guilds and Civil Society in European Political Thought**, s. 230.

Korporasyonların ana işlevlerinden biri de toplumsal ve ekonomik düzende güç dengesini sağlamaktır. Yazara göre,

“uyarılan açgözlülükler sınır tanımamaya başlar başlamaz iş birliğindeki parçaların her birine düşmesi gereken adil payı korporasyon saptayacaktır. Bu birlik, üyelerine üstün olup, onlardan vazgeçilmez özveri ve ödünleri istemek ve onlara bir kuralı benimsetmek için zorunlu her türlü yetkiye sahip olacaktır. En güçlüleri bu güçlerini ölçülü kullanmaya zorlayarak en güçsüzlerin isteklerini sınırsız ölçülere vardırıktan alıkoyarak, her iki tarafa karşılıklı ödevlerini ve genel yararı anımsatarak (...) tutkuların bir kesimini bir başka kesimi aracılığıyla ılımlılaştıracak ve onlara bir sınır koymakla yatışmalarını sağlayacaktır. Böylece yeni tür bir ahlak disiplini kurulmuş olacaktır.”¹²⁸

Tüm bunları sağlayabilecek yegâne toplumsal unsur olarak da korporasyonları görmektedir. Durkheim korporatizminde korporasyonların sosyal güvenlik ve yardımlaşmayı sağlama, emekli sandığı kurma, iş anlaşmazlıklarını çözme, adil sözleşmelerin belirlenmesi ve denetlenmesinde etkin olma, kamu yararı adına güçlülerin zayıfları ezmesine engel olma gibi pratikte karşılığı olan işlevler üstleneceği söylenebilir.¹²⁹

Durkheim korporasyonların belli bir tarihsel dönemle sınırlı olmadığını savunur ve toplumsal gruplar ve bu grupların temelini oluşturduğu korporatif sistemi için Antik Roma'daki ve Orta Çağ'daki meslek örgütlenmelerini model alır. Orta Çağ'daki lonca kurumunu doğrudan modern çağa uygulama niyetinde olmadığını; bunların modern çağa uygun olup olmadığını, geçmişte karşıladığı ihtiyaçların bugün de var olup olmadığını, yeni ihtiyaçlara göre güncellenmesi hâlinde bunları doyurmayı başarıp başaramayacağını tartışılması gerektiğini ifade eder. Yazara göre korporasyonlar tarihin belli dönemlerinde her gereksinim duyulduğunda kendiliğinden ortaya çıkarak, gerileyip yozlaşana kadar ihtiyaçlara cevap vermiştir.¹³⁰ Yalnızca bir yüzyıl dışında, mesleki gelişmenin olduğu her yerde korporasyonların, meslek örgütlerinin var olduğunu ve

¹²⁸ Durkheim, **İntihar**, s. 450.

¹²⁹ **A.e.**, s. 446-447.

¹³⁰ Durkheim, **The Division of Labor**, s. 7-10.

toplumsal bir işlev yerine getirdiğini, yeni çağın gereklerine ayak uyduramadığı noktada ise bunları yıkmak yerine ıslah etmek gerektiğini savunur.¹³¹

Yazar, Antik Roma'daki meslek örgütlerinin ekonomik işlevlerinin bulunduğunu kabul etmekle birlikte temel kuruluş sebebi ve asli işlevinin ahlaki olduğunu iddia eder. Bunu da, bu örgütlerin öncelikli olarak dinsel kuruluş olmalarına, yardımlaşma niteliğine, kurmuş oldukları tasarruf sandığına ve üyeler arası kardeşlik ilişkisinin yarattığı “geniş aile” profiline dayandırır.

Antik Roma'daki meslek örgütlerinin kardeşlik ilişkisi konumuz bağlamında oldukça dikkat çekicidir. Üyelerin birbirlerine “kardeş” ya da “arkadaş” şeklinde seslenmesi, korporasyonun hamisi konumundaki erkek ya da kadının, sırasıyla “baba” ve “anne” adıyla anılması, üyelerin örgüte bağlıta bulunması ve hatta miraslarını bırakmaları ve üyelerinin mezar taşları üstünde “*pius in collegio*/örgütüne sadıktı” yazması Durkheim'ı etkilemiştir.¹³² Yazar, Roma'da korporasyonların kuruluş amacına yönelik olarak Gaston Boissier'den şu alıntıyı yapar: “*İşçi korporasyonları dahi öncelikli olarak ortak yaşam zevkini tatmak, yorgunluk ve can sıkıntısı için dışarıda avunacak bir yer bulmak, aileden geniş şehir ölçeğinden dar, samimi bir ortam yaratmak ve böylece hayatı daha çekilir ve güzel kılmak maksadıyla kurulmuştur.*”¹³³ Yazara göre bu korporasyonların çıkar ortaklığı, kan bağının yerini tutmaktaydı.

Daha sonra Orta Çağ Hristiyan toplumundaki loncaların da ahlaki bir ortam oluşturduğunu öne sürer. Hem dinsel özelliği hem de bir hayır kurumu işlevi görmesi bunların ahlaki işlevini açıklamakta yetersizdir. Loncaya ilişkin her türden edimin kişisel çıkarları değil, lonca çıkarını gözeterek gerçekleştirilmesi ve usta-kalfa-çırak arası ilişkilerin fedakârlık ve yükümlülüğe dayanan karakteri loncaların ahlaki kurumlar olduğunun göstergesidir. Durkheim bu örnekleri olumlu bularak aktarmaktadır.

¹³¹ Durkheim, **İntihar**, s. 448.

¹³² Durkheim, **The Division of Labor**, s. 11-12.

¹³³ **A.e.**

Dolayısıyla bu özellikler onun korporasyonlara ve bunların ahlaki niteliğine yüklediği anlamı ayırt etmek için bir ipucu özelliği taşımaktadır.

Durkheim'ın Roma ve Orta Çağ'daki korporasyonların aile kurumuyla örtüşen karakterine vurgu yapmasının özel bir sebebi vardır. Aile kurumunun kan bağıını aşarak çıkar dayanışması ve duygu-düşünce ortaklığına dayanma ve siyasal toplum içinden çıkan bir topluluk olma özelliğine vurgu yaparak, loncaların benzer özelliklerini hatırlatmak suretiyle ailenin insanlık tarihinde oynadığı role benzer bir işlevi bugün üstlenip üstlenemeyeceğini soruşturmuştur. Buna göre aile kurumunun çözülmeye başladığı yeni çağda korporasyonların ailenin yerini alacağı sonucuna ulaşmıştır. Duygusal ve işlevsel düzeyde ailenin sağladığı yoğunluğa erişemese bile ahlaki çerçevesini ondan ödünç alıp kendine ve yeni çağa uyarlayacaktır.¹³⁴ “*Ailenin aile ahlakı ve hukukunu türettiği gibi, bugün korporasyon da meslek ahlakı ve hukukunun kaynağıdır.*”¹³⁵

Durkheim korporatizminde korporasyonlarla devlet arasındaki ilişki ve devletin sistem içindeki rolü de son derece kritiktir. Frank Hearn'ün ifadesiyle, “*Durkheim (...) karmaşık toplum yapısında devletin rolünü 'örgütleyici bir merkez', 'toplumsal zihnin bir organı', 'toplumun merkezî sinir sistemi', 'ahlaki disiplinin başlıca itici gücü ve organı' olarak belirler.*”¹³⁶ Fakat kamusal yaşamda ve mesleki ayrıntıları belirlemede yaşanan problemlerde devlet ağır kalmakta ve indirgemeci davranmaktadır. Buna bağlı olarak bulunduğu çözümler de baskıcı ve otoriter nitelik kazanmaktadır. Devlet yapısı esneklikten yoksun olduğu için koyduğu kurallar da pratik olamaz ve hayata uygulanamaz. Bu noktada korporasyonlar devreye girecektir. Zira “*meslek birlikleri [korporasyonlar] olgulara, onlar arasındaki bütün küçük farkları hissedecek ölçüde yakın, onlarla doğrudan ve sürekli biçimde temastadırlar ve bunlar arasındaki farklılıklara yeterince saygılı olabilecek ölçüde özerk olmak zorundadır.*”¹³⁷ Durkheim'a göre ideal durum, korporasyonların ilgili mesleğin bileşenleri tarafından çıkar ve ihtiyaçlara göre doğal

¹³⁴ A.e., s. 16-18.

¹³⁵ A.e.

¹³⁶ Frank Hearn, “Durkheim's Political Sociology: Corporatism, State Autonomy, and Democracy”, **Social Research**, C: LII, No: 1, Bahar 1985, s. 161.

¹³⁷ Durkheim, **İntihar**, s. 446-447.

yollarla kurulmasıdır. Ancak Marksizm’de proletaryanın sınıf bilincine sahip olmamasına benzer biçimde meslek bileşenlerinin mesleki örgütlenmenin gerekliliğine dair bir bilinç geliştirememesi riski her zaman vardır.¹³⁸ Ancak bu durumda devlet inisiyatif alabilir.

Korporasyonların devletle ilişkileri bahsinde yazar yine Antik Roma ve Orta Çağ loncalarının evriminden hareket ederek düşüncelerini açıklar. Antik Roma’da korporasyonlar toplumsal kurumların dışında kurumlardı. Bunun sebebi Roma’nın çiftçi ve savaşçı bir toplum olmasıdır. Ancak zanaatkârlar giderek etkinliğini artırarak devlet için tehlike arz etmeye başlamıştır. Bunun üzerine korporasyonlar devletin siyasal örgütüne dâhil edilmiş ve daha kolay denetim ve tahakküm altına alınmaları sağlanmıştır. Bu uygulama, yüzyıllar sonrasının faşist yönetimleri ya da devletçi korporatist pratikler için bir prototip oluşturması bakımından ilginçtir.

Orta Çağ loncalarında ise durum tamamen farklıydı. Loncaları oluşturan kesim, devlet yönetimine doğrudan dâhil edilmişti. Loncalar kentlerde feodalizmin erkini kırmış ve buraları özgürleştirerek siyasal düzlemde temsilcilerini ortaya çıkarmış ve kentin siyasal örgütlenmesini kendilerine benzetmişlerdir. Meslek birliklerinin bir toplamından oluşan bu örgütlenme biçimi, Durkheim’a göre modern örgütlenmenin kaynağını oluşturmaktadır.¹³⁹

Zanaatkâr ve tüccarların faaliyet alanının darlığı, büyük sanayi ve fabrikalar kurulduktan sonra loncaları işlemez hâle getirdi. Yeni büyük sanayi yaşamı, kapitalist düzenin gerektirdiği üzere kendini lonca düzeninin dışında konumlandırdı. Sanayinin denetimi işini devlet üstlendi. Ancak sanayinin hızla gelişmesi ve uzmanlaşmanın aynı ölçüde derinleşmesi devlet denetimini kısıtlayıcı olmaktan ibaret kıldı. Devlet denetimi hem tepki doğurdu hem işlevsiz kaldı. Yazar bu noktada loncanın ve devletin işlevsizliğinin yarattığı kuralsızlık ortamında mesleki örgütlenmenin önemine değinir:

¹³⁸ Black, **Guilds and Civil Society in European Political Thought**, s. 231.

¹³⁹ Durkheim, **The Division of Labor**, s. 19-21.

“Her şeyden önce geçmiş tecrübeler, meslek grubunun faaliyet alanının ekonomik yaşamınkiyle ilişkili olması gerektiğini kanıtlıyor. [Eski] korporatif rejimin ortadan kalkmasına, bu ilişkiden yoksun olması sebep olmuştur. Piyasa kentten ulusal ve uluslararası düzeye çıktığından korporasyonların da aynı ölçüde genişlemesi gerekir. İster kentte ister taşrada, nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar dayanışma içinde oldukları ve ortak bir yaşamı paylaştıkları için yalnızca belli bir kentin çalışanlarıyla sınırlı kalmak yerine mesleğin ülke içindeki bütün mensuplarını kapsayacak kadar genişlemesi gerekir. Bu ortak yaşam, belli bakımlardan, nerede yaşandığından tamamen bağımsız olduğu için bunun işlevini yansıtacak ve düzenleyecek uygun bir organ yaratılmalıdır. Ulaştığı boyutlarla böylesi bir organ kolektif yaşamın merkez organı [devlet] ile kaçınılmaz olarak doğrudan bağlantı içinde olmalıdır, zira bir ülkedeki bütün bir sanayi girişimini ilgilendiren böyle önemli hadiselerin, Devlet’in kayıtsız kalamayacağı yansımaları olur; ve böylece Devlet işe müdahil olur. Nitekim büyük sanayi ortaya çıktığında kraliyet gücünün ona kendi denetimi dışında faaliyet göstermesine içgüdüsel olarak müsaade etmemiş olması sebepsiz değildir. Doğası gereği bütün toplumu her daim etkileyecek bir faaliyet biçimiyle ilgilenmemesi imkânsızdır. Ancak, icabında bu düzenleme faaliyeti, 17. ve 18. yüzyıllarda olduğu gibi bunu sıkı bir tabiyet altına alarak yozlaştırmamalıdır. Birbiriyle bağlantılı bu organlar ayrı ve özerk kalmalıdır; her birinin yalnızca kendisinin icabına bakabileceği işlevleri vardır. Sanayiye ilişkin genel ilkeleri belirleme işi hükûmet kurullarına ait olsa da bunlar sözü edilen ilkeleri endüstrinin çeşitliliğine uyarlamaktan acizdirler. Korporasyonun asıl görevi bu uyarlamayı icra etmektir.”¹⁴⁰

Korporasyon, manevi şahsiyetinin kazandırdığı üst pozisyondan bireylerin açgözlülüklerinin önüne geçecek ve bir yandan da ihtiyaçlarına duyarsız kalmayacaktır. Bir korporasyonun ulusun ortak çıkarlarına aykırı olduğu bir durumda tikel amaçlarını gözetme niyeti olursa bunun önüne ancak ortak yarar ve organik dengeden sorumlu olan devlet geçebilir. Bu da yalnızca devlete tabi ikincil organların yönetişime dâhil edildiği tipte bir devlet örgütlenmesiyle faydalı ve mümkün olabilir.¹⁴¹

Durkheim, buradan hareketle sosyoekonomik korporatizmini devletin siyasal alanına doğru genişleterek korporasyon-devlet ilişkisini bir üst boyuta taşımıştır. Ayferi Göze’nin, “*Toplumdaki çeşitli menfaat ilişkilerinin aynen yasama meclislerinde temsil edilmesini öngören Durkheim, fertlerin mesleklerine göre korporasyonlar ve meslek teşekkülleri içinde toplanmalarını savunmuş, bu meslek teşekkülleri ve korporasyonların*

¹⁴⁰ A.e., s. 24-25.

¹⁴¹ Durkheim, *İntihar*, s. 451.

devlet yönetimine hâkim olmalarını istemiştir,"¹⁴² şeklinde özetlediği bu sistemde yazar coğrafi temsil ilkesinin yerine işlevsel temsili koyar ve siyasal örgütlenmenin temel birimi olarak korporasyonları belirler. Meslekleri toplumun, korporasyonları kamusal yaşamın ana bileşeni olarak kabul eder. Durkheim toplumsal çıkarların ancak toplumsal işlev temelinde örgütlenmiş siyasi birimlerle yansıtılabileceğine inanır. Böylelikle korporasyonlar devletle birey arasında denetim ve organizasyon birimi olarak işleyen, kamu yararına çalışan, parlamentoda ifade edilen demokrasi egemenliğine tabi özerk yapılar olarak ulusun gerçek çıkar ve özlemlerini faaliyet alanına taşıyabilecektir.

Kısacası düşünür, korporasyonu tamamlayıcı bir parça ya da yalnızca ekonomik işlevi olan bir kurum olarak tasarlamamıştır. Onun korporatizmde korporasyonlar siyasal örgütlenmenin temeli ya da asli unsurlarından biri olacaktır. Kent pazarının ulusal pazara katılmasına benzer şekilde yerel yönetimlerin devlet bünyesinde kaybolduğu gibi korporasyonlar da benzer bir evrimden geçerek devletin idari örgütlenmesinin ana parçası, temel siyasi birim olabilecektir. Toplum yan yana sıralı birtakım yerel birimler olarak kalmak yerine, muazzam genişlikte bir ulusal korporasyonlar sistemi olacaktır. Bu temelde örgütlenen siyasal meclisler toplumsal çıkar ve bunlar arasındaki ilişkilerin daha gerçekçi bir temsili olacaktır. Toplumun öz bilince ulaşmasının yolu bu korporasyonları örgütlemekten geçer. Bu da korporasyonu toplumun temel birimi hâline getirecektir.¹⁴³

Genel korporatist düşünce tarihinde çağdaş korporatizmin kurucu şahsiyeti addedilebilecek önemde olan, daha özelde ise Ziya Gökalp üzerinden Türkiye'deki korporatist düşünceye dâhil edilerek bu bağlamda en büyük etkiyi yaratmış olan Émile Durkheim'ın konuya ilişkin düşüncelerini şu şekilde özetlemek mümkündür. Yazar, bireyin haklarını yok saymamakla birlikte bir üst manevi kişilik olarak toplumu ve onun çıkarlarını önceler. Ona göre, kendine özgü bir yaşamsal dinamiği olan toplum içinde benzerlik esaslı (mekanik) ve toplumsal iş bölümü kaynaklı (organik) iki tür dayanışma biçimi vardır. Organik dayanışma ilişkilerinin açık biçimde hâkim olduğu sanayileşmiş,

¹⁴² Göze, **Korporatif Devlet**, s. 60.

¹⁴³ Durkheim, **The Division of Labor**, s. 27.

liberal-kapitalist dünyada toplumsal iş bölümünün çarpık biçimlerinin ortaya çıkması ekonomi alanında büyük sorunlar yaratmıştır. Bu sorunlar ekonomi sınırlarında kalmamış, hayatın tüm boyutlarını etkilemesi sebebiyle doğal olarak toplumsal alana da taşmıştır. Burada en büyük sorun mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçildiği, eski üretim biçimlerinin yerini sanayi kapitalizminin aldığı yeni şartların belli kuralarla çerçevenmemiş olması ve bunun toplumda yarattığı genel ahlaksızlık hâlidir. Ekonominin ana belirleyici olduğu bir durumda ekonomik alandaki çatışma toplumsal alana sınıflar arası daimi mücadele biçimini alarak taşınmıştır.

Ekonomik yaşamı ahlakileştirebilecek yegâne yöntem bir grup pratiği oluşturmaktır ve burada öncelikli kaygı ekonomi değil, ahlaktır. Yazar bu kuralsızlık ve sınıflar arası sürekli savaş hâlinin önüne geçmek için bireyi manevi olarak kuşatacak, onun çıkarlarını koruyacak, onda bir dayanışma duygusu yaratacak ve en önemlisi de bir meslek etiği inşa edecek korporasyonların kurulmasını ve ekonominin bütün bileşenlerinin bu korporasyonlarda örgütlenmesini önerir. İlhamını Antik Roma'daki korporasyonlar ile Orta Çağ loncalarından alan bu mesleki teşekküllerin örgütlenme biçimi salt özel çıkarların bir aradalığı şeklinde mekanik bir yöntemle olmamalıdır. Devlet tarafından tanınmalı ve kamusal yaşamın bir organı hâline getirilmelidir. Durkheim, Antik Roma korporasyonları ve Orta Çağ loncalardan ilham alırken bunların birbir uygulanmasına karşı çıkar ve yeni çağın şartlarına uyarlanması gerektiğini savunur.

Korporasyonlar; ekonominin toplumsallaşması, çalışma koşullarının, ücretlerin ve fiyatların iyileştirilmesi, üyelerine sosyal güvenlik, eğitim ve eğlence olanakları sağlama, özellikle hukuk egemenliği vasıtasıyla sınıflar arası barışı kurma gibi pratik işlevlerin yanı sıra meslek etiği oluşturma, güçlünün hâkimiyetini öngören adalet anlayışını ortadan kaldırma, dayanışma, diğerkâmlık, fedakârlık, birlik ve bütünlük içinde hareket etme duygularını geliştirme, yeni çağda ailenin yerini tutma gibi ahlaki işlevleri üstlenir.

Korporasyonların kurulmasında en ideal durum, bunların kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Ancak yazar, bunun gerçekleşmemesi hâlinde devletin önyak olması gerektiğini ifade eder. Buradan başlamak üzere Durkheim, korporatist sisteminde devlete

önemli roller verir. Korporasyonların büyük ölçüde özerk olması gerektiğini savunmakla beraber, bunların ulusal çıkarlara aykırı hareket etmesi hâlinde devlete kamu yararı ve organik dengenin gözeticisi sıfatıyla duruma müdahil olma yetkisini tanır. Korporasyonların tarihî dönemlerden bu yana geçirdiği evrimin hiç bitmeyerek, devletin yetersiz kaldığı ekonomik ve toplumsal düzenlemelerin ana belirleyicisi konumuna gelmesi, devletin denetleyici sıfatını tamamen terk etmesi gerektiği anlamına gelmez. Ayrıca korporasyonların ancak devlet tarafından tanınması hâlinde faaliyette bulunabileceği göz önünde bulundurulursa, devletin sınırlı ancak merkezî rolü daha iyi anlaşılabilir.

Devlet-korporasyon ilişkisinde en önemlisi, korporasyonların ekonomik ve toplumsal alandan devletin siyasal alanına doğru genişleyerek devletle bir kaynaşma ve iç içe geçmişlik durumu yaratmasıdır. Düşünür, toplumsal çıkarların en hakiki temsilcisi olarak toplumsal işlev temelinde örgütlenmiş korporasyonların yasama meclislerinde temel birim olarak yer aldığı bir siyasal örgütlenme biçimi tasarlar. Bu aşamada artık devleti korporasyonlar idare edecektir. Son tahlilde, toplumun temel birimi korporasyonlar olacaktır.

Durkheim'ın korporatizmi, bireyi önemseyen ancak organik ve işlevsel temelde ayrılmış bir toplumu önceleyen, bireysel hakları reddetmeyen ancak bireyin topluma karşı ödevlerini ön plana çıkaran, ahlakı temel alan, sınırlı ölçüde devletçi, grup temsilini ana siyasal örgütlenme biçimi olarak kabul eden, demokratik ve barışçıl bir ideolojidir. Kısacası Antony Black'in ifadesiyle, "*Hegel ve Durkheim, korporatif sistemle liberal değerler arasında bir karşılıklı beslenme, bir simbiyotik yaşam ihtimalini sorgulamış ve denemişlerdir.*"¹⁴⁴

1.4. Dayanımcı Sendikacılık: Léon Duguit

¹⁴⁴ Black, *Guilds and Civil Society in European Political Thought*, s. 238.

Léon Duguit, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında, özellikle de iki dünya savaşı arası dönemde korporatizm teorisine özellikle hukuk perspektifinden katkıda bulunmuş, görüşleriyle Türkiye korporatizmine de etkisi olmuş düşünürlerdendir.

Duguit de diğer korporatist düşünürler gibi liberal kapitalizmin ve liberal parlamentarizmin yarattığı ekonomik ve toplumsal krizlerin devlete ve toplumsal dayanışmaya yönelik tehditlerine tutarlı bir yanıt vermek üzere kuramını inşa etmiştir. Yazarın hareket noktası anarşik bireyciliğin ve despotik devletçiliğin toplumsal dayanışmayı gölgelemesidir.

Toplumsal dayanışma olgusu, Durkheim'dan oldukça etkilenmiş olan Duguit'nin kuramının en önemli ölçütü, başlıca referans noktası ve dayanağıdır. Toplumsal dayanışma düşüncesini Durkheim'dan ilhamla kurgulamış olsa da uygulama biçimiyle belli ölçülerde ondan farklılık gösterir. Duguit'de de toplumsal dayanışma; benzerlik yoluyla dayanışma ve iş bölümü yoluyla dayanışma şeklinde olmak üzere, ikiye ayrılır. Ancak Duguit benzerlik yoluyla dayanışma ilkesini toplumsal karşılıklı bağımlılık ve devletin bütünleştiriciliği şeklinde yorumlar. İş bölümü yoluyla dayanışma yorumu Durkheim'ın organik dayanışmasına daha çok benzer. Bu, özel işlevlerle bağlantılı özel ödev ve zorunluluklardan doğan ve giderek keskinleşen bir toplumsal ve işlevsel farklılaşmayı ifade eder. Duguit bu iki dayanışma biçimini birbirinin alternatifi olarak görmez. Daha ziyade toplumsal dayanışmanın farklı ihtiyaçları karşılayan, iki farklı rol üstlenmiş veçheleri ve tamamlayıcı parçaları olarak görür. Bu sentezle organik toplum hem farklılaşmış, yani işlevsel olarak ayrılmış hem de uyum içindedir. Düşünürün toplumsal dayanışmayı normların belirleyicisi ve buna bağlı olarak tüm yasal zorunlulukların kaynağı, hatta hukukun nesnel ve toplumsal temeli olarak gördüğü göz önünde bulundurulursa, kuramı için ne kadar merkezî bir alan teşkil ettiği daha iyi anlaşılır. Ona göre, tüm insanlar iş bölümü yoluyla dayanışma anlayışının altında ahlaki

ve toplumsal hayat üzerinde tesirli ve verimli bir ilke yattığına ikna olmuş olsa bütün toplumsal problemler çözülecektir.¹⁴⁵

Duguit toplumu organik, işlevsel ve statü temelli bir varlık olarak görmektedir. Bir başka deyişle toplum, işlevsel farklılaşma ve eşitsizlik ilkelerine dayanmaktadır. Parlamenter cumhuriyete korporatist bir çerçeve kazandırmak isteyen düşünür, liberal parlamentarizmin bireyciliği ve sınıf çatışmasının keskinliğinde en çarpıcı ifadesini bulan modern toplumların parçalanmış doğasına karşı statü temelli bir toplum önermiştir. Toplumsal bütünleşme ve toplumsal barışın yolunun, sınıfların hukuk çerçevesinde tanımlanmasından, bu sınıfların daha açık biçimde tarif edilerek farklılaştırılmasından, bunların sıkı bir şekilde denetlenmesinden ve sınıflar arasında statü temelli, katı bir hiyerarşi tesis edilmesinden geçtiğini öne sürer. Orta Çağ toplumundaki toplumsal bütünleşmenin temeli olan feodal hiyerarşik yapı model alınarak modern toplumlarda hiyerarşi duygusu yeniden tesis edilmelidir. Toplumsal yükümlülük ilkesinden bağımsız bir özgürlük anlayışı olamayacağı gibi (liberalizmde olduğu gibi), işlevsel farklılaşma olgusu dışında bir eşitlik söylemi de o derece tehlikelidir. Öncelikle insanların eşit olmadığını kabul etmek lazımdır. Devletin görevi bu realiteyi aynen kabul edip, doğal ya da edinilmiş farklılıklarla uyumlu yasalar koymaktır.¹⁴⁶

Duguit'nin kuramında devlet, “örgütlenmiş toplum” olarak tanımlanması ve bu tanım üzerinden faaliyetlerinde meşruiyet kazanmasıyla çok önemli bir yer tutmakla beraber, asli ölçüt toplumsal dayanışma ve kamu yararı olduğu için o, bu ilkeleri çiğneyen devlet biçimiyle mücadele edilmesi gerektiğini söyler. Devletin güç kullanımındaki keyfiliğinin önüne geçmek üzere, toplumdaki en büyük güç olan hükûmeti sınırlar. Hayward'ın da ifade ettiği üzere, dayanışma kanunu devletin kanunundan önce gelir ve onun üzerindedir. Dayanışmayı korumak ve teşvik etmek için devlet yasal yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Sosyal güvenlik ve halk sağlığını güvence altına

¹⁴⁵ J. E. S. Hayward, “Solidarist Syndicalism: Durkheim and Duguit Part II”, **Sociological Review**, C: VIII, 1960, s. 188-192.

¹⁴⁶ Cécile Laborde, “Pluralism, Syndicalism and Corporatism: Léon Duguit and the Crisis of the State (1900-25)”, **History of European Ideas**, C: XXII, No: 3, s. 236-238.

almalıdır. Her bireyin fiziksel ve zihinsel gelişimini, özel mülkiyetini ve eğitimini sağlamalıdır. Çalışma saatlerini ve asgari ücretleri insani ölçülerde olacak şekilde belirlemelidir. Devlet, dayanışmacı ilkeleri takip etmelidir.¹⁴⁷ Düşünürün korporatizminde ideal devlet, kamu hizmetleri arasındaki iş birliğini esas alan, dayanışmacı, kamu yararını önceleyen, kökten ekonomist bir devlettir.

Duguit'nin sisteminin ana belirleyicisi doğal olarak meslek örgütleridir. Planlanmamış özel girişim ve devlet müdahaleciliği toplumsal çatışmaları kısıktırmakta ve gerçek kamu yararını ifade eden toplumsal dayanışmaya zarar vermektedir. Toplumsal dayanışmanın 20. yüzyılda bu iki kötücül kuvvetin üstesinden gelme aracı meslek örgütleridir.¹⁴⁸ Durkheim gibi sınıf yerine mesleği, çatışma yerine iş birliğini koyan düşünüre göre mesleki birlikler ulusal birliğin pekişmesinde önemli rol oynayacaktır.¹⁴⁹ Ayrıca o, mesleki birlik yapısının hukuk vasıtasıyla rasyonalize edilmesi ve birliklerin amaçlarının tüzükleri vasıtasıyla tanımlanması gerektiğini savunur. Bu amaca meşruiyet kazandıran, toplumsal faydaya yönelik olmasıdır.

Yazar, Fransız Devrimi'nin sonrasında 1884'e kadar meslek örgütlerinin, 1901'e kadar da tüm diğer örgütlerin yasaklanmasını eleştirerek 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın başlarının toplumsal evrimindeki en önemli olayın sendika hareketlerinin ortaya çıkması olduğunu öne sürer.¹⁵⁰ İş bölümünün bir ürünü ve çağın yeni şartlarına uygun toplumsal örgütlenmenin prototipi olarak sendikalar asli olarak meslek çıkarlarını savunmak için değil, ulusun organik bütünlüğünün bir ifadesi olarak tasarlanmıştır. Organik grup anlayışı, bireylerin toplumdaki işlevselliği, anti-bireycilik ve statü temelli toplum anlayışıyla Duguit, atfettiği anlam ve işlev sebebiyle sendikalara zorunlu katılım fikrine devlet tarafından dayatılmadığı müddetçe karşı çıkmamıştır.

Bununla birlikte sınıf çatışmasını körükleyecek şekilde radikalleşmiş sendikalar, grevin özel sektörde dahi bir hak olarak kabul edilemeyeceğini tasdik eden bir zihniyet

¹⁴⁷ Hayward, "Solidarist Syndicalism", s. 192-193.

¹⁴⁸ A.y., s. 195.

¹⁴⁹ Laborde, "Pluralism, Syndicalism and Corporatism", s. 239.

¹⁵⁰ Hayward, "Solidarist Syndicalism", s. 186.

taşıması gerekirken varoluş amaçlarına aykırı davranmaktadır. Grevi toplumsal dayanışma ilkesinin bir ihlali, hatta kolektif yaşama karşı işlenen bir suç olarak gören yazara göre sınıf çatışmasını öğütleyen her öğreti tiksindiricidir. O, sınıflar arası çatışmayı yatıştırmak istemekte ve her sektörden işçi ve işverenlerin karma sendikalarda örgütlendiği bir yapı tasavvur etmektedir.¹⁵¹

Duguit, meslek örgütlerinin devlete dâhil edilmesinin toplumsal dayanışmanın artırılmasında önemli bir adım olacağına inanmaktadır.¹⁵² Statü grupları mümkün olduğunca devlet misyonuna katılmalı ve organik toplumun genel uyumuna katkıda bulunmalıdır. Diğer korporatistler gibi o da asimile edilmedikleri takdirde toplumsal grupların sayısının artmasının devleti zayıflatacağı endişesini taşımaktaydı. Devletin toplumsal misyonu; temsil krizi, hükûmet istikrarsızlığı, toplumsal ve ahlaki parçalanma korkusu ve yeni toplumsal grupların hak iddialarına karşı koymak ve çözüm üretmektir. Bu tehditlere karşı koyma yöntemi de toplumsal dayanışmanın kuvvetlendirilmesi için el ele veren grupların güçlü bir devlet içinde eritilmesi şeklindedir.¹⁵³ Düşünür, korporasyonların devlete asimile edilmesini savunmuştur fakat bu yapıyı yekpare bir devlet kütlesi olarak düşünmek yerine aynı amaç için hareket eden bir bileşenler birlikteliği olarak görmüştür. Bir başka deyişle Duguit'nin devlet korporatizmi, devlet sosyalizmi düzeyine ulaşmamıştır. Onun tasavvur ettiği devlet, daha ziyade toplumun ihtiyaç ve çıkarlarına göre faaliyette bulunan, kamu kurumu niteliğindeki meslek birliklerinin bunları yönlendirdiği ve koruduğu bir sosyal devlet yapısıdır.

Yazar, siyaset kuramında, genel oy hakkı ve meslek temelli korporatif bir parlamentodan oluşan iki meclisli bir yapı tasarlamıştır. Bu, ulusun gerçek hayatını yansıtan, ekonomik ve toplumsal grupların temsilini güvence altına alan bir modeldir.¹⁵⁴ Ayferi Göze'nin de ifade ettiği gibi, "*işçi ve işveren sendikalarının, şirketlerin, şehirlerdeki küçük sanayici ve tüccar teşekküllerinin, tarım sendikalarının sosyal gücün*

¹⁵¹ Laborde, "Pluralism, Syndicalism and Corporatism", s. 239.

¹⁵² Adams, "Antecedents", s. 186.

¹⁵³ Laborde, "Pluralism, Syndicalism and Corporatism", s. 239-241.

¹⁵⁴ **A.y.**

*birer unsuru olduklarına inanan Duguit, bu teşekküllere devlet teşkilatı içinde de yer verilmesi gerektiğini, ancak bu şekilde siyasi yapının sosyal yapıya intibak edebileceğini” savunur.*¹⁵⁵ Bu modele hakiki ya da organik demokrasi adını vermiştir. İşlevsel temsili devlet otoritesinin yeniden tesisi için gerekli bir şart olarak gören düşünürü göre bu, sendikacı hareketleri yönlendirmenin, bozgunculuk yapması muhtemel grupları asimile etmenin, bunların çatışmacı özlemlerini bastırmanın ve sınıfların homojen koordinasyonunu sağlamanın bir yoludur.¹⁵⁶

Duguit özetle toplumsal dayanışmayı ideolojisinin merkezine yerleştiren; aşırı devletçiliğe bireyciliğe olduğu kadar karşı çıkan; toplumu işlevsel farklılaşma ve eşitsizlik ilkelerine dayanan, organik, hiyerarşik ve statü temelli bir yapı olarak tanımlayan; devlet yapısı içinde örgütlenmiş sendika ve korporasyonları toplumsal, ekonomik ve siyasal alanın temel birimi kabul eden; işlevsel temsilci, anti-liberal ve anti-sosyalist bir korporatizm anlayışına sahiptir.

1.5. Solidarizm: Léon Bourgeois

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Fransa’da başbakanlık ve meclis başkanlığı da dâhil olmak üzere birçok siyasi görev üstlenmiş olan Léon Bourgeois, korporatist düşünce tarihinde solidarizmi kuramsal bir çerçeveye oturtması bakımından oldukça önemlidir. Görüşleri, laik bir ahlaki temel inşa edeceği düşüncesiyle zamanının entelektüel çevrelerinde büyük ilgi uyandırmıştır.¹⁵⁷ Türkiye’de de kendisinin görüşleri ve bu görüşlerin en tesirli kanadını oluşturduğu Radikal-Sosyalist Partinin programları kayda değer düzeyde etkili olmuştur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun “*Fransız Radikal-Sosyalist Partisinin Türkiye’deki siyasi partiler veya Türk siyasileri bakımından hususi bir ehemmiyeti olduğunu, bizzat* [Başbakan, Meclis Başkanı ve Radikal Sosyalist Parti Genel Başkanı Édouard] *Herriot’nun Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşunu Fransız Cumhuriyeti’nin evladı mesabesinde tuttuğunu, bu fikrini birkaç vesile ile beyan ettiğini*

¹⁵⁵ Göze, **Korporatif Devlet**, s. 64.

¹⁵⁶ Laborde, “Pluralism, Syndicalism and Corporatism”, s. 239.

¹⁵⁷ Charles Rist ve Charles Gide, **Fizyokratlardan Günümüze İktisadi Mezhepler Tarihi**, C: II, Çev. Şükrü Kaya, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1927, s. 755.

hatırlıyoruz,"¹⁵⁸ sözleri, Bourgeois'ın Türkiye siyasetinde ve korporatist düşüncesinde ne denli önemli olduğunu açıklamaktadır.

19. yüzyıldaki sefalet ve savaş koşullarına bir çözüm getirmek amacıyla dayanışmacılığı kuramsallaştıran Bourgeois kuramını öncelikli olarak dayanışma olgusu ile dayanışma vazifesi karşıtlığı üzerinden kurmuştur. Yazara göre dayanışma olgusu ya da bir başka deyişle doğal dayanışma ile dayanışma vazifesi birbirinin zıddıdır. Doğal dayanışma; doğuştan -ya da Bourgeois'ın tabiriyle kaderin neticesinde- bazı insanların diğer insanlara göre daha avantajlı ya da dezavantajlı olmasını ifade eden bir kavramdır. Kimi insanlar herhangi bir emek sarf etmeksizin (ya da meşru yollara başvurmaksızın) fiziksel, biyolojik ya da maddi özellikleriyle layık olmadıkları çıkarlara sahip olabiliyorken, kimileri hak etmedikleri düzeyde sefil bir hayat yaşamaktadır.

İnsanlar bu durumu düzeltmek için öncelikli olarak doğal dayanışmanın ilkeleri ve işleyiş biçimini doğru şekilde ve bilimsel yöntemlerle gözlemlemeli ve onun yarattığı bütün toplumsal eşitsizlikleri adaleti işe koşarak gidermelidir. Doğal dayanışmayı doğru biçimde gözlemleyip ilkelerini doğru şekilde tanımlamanın bir başka önemi de düşünürün doğal dayanışmanın zıddı olarak gördüğü dayanışma vazifesiyle ikisi arasındaki ahlaki karşıtlığı daha belirgin biçimde ortaya koyabilmektir.¹⁵⁹

Düşünürün doğal dayanışmanın toplumda yarattığı eşitsizlik durumundan yaptığı çıkarıma göre, herkes sahip olduklarını, beslenmeden giyinmeye, eğitimden sağlığa, konuştuğu dilden edindiği mirasa kadar, hatta bizzat kendisini dahi kendinden önceki nesle ya da çağdaşlarına borçludur.¹⁶⁰ Birey, çocuklukta ve yaşlılıkta toplumsal faaliyete katkıda bulunamaz ve bu dönemlerinde toplumun yardımıyla hayatını sürdürür. Çocukluktan sonra ve yaşlılıktan önce toplumsal faaliyete katkıda bulunarak borcunu öder. Bireyin toplum içinde kendini var etme biçimi budur. Bourgeois bunu şu şekilde

¹⁵⁸ Z. F. Fındıkoğlu, "Hâkimiyet ve Hürriyet Prensipleri Karşısında Fransız Siyasî Fırkaları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: XXI, No: 1-4, 1957, s. 20.

¹⁵⁹ Rist ve Gide, **İktisadi Mezhepler Tarihi**, s. 755-758.

¹⁶⁰ Fındıkoğlu, "Fransız Siyasî Fırkaları", s. 9; Burak Gürbüz, "F. Le Play'in Sosyal Barış Düzeni ile L. Bourgeois ve S. Weil'in Düşünsel İlişkileri: Dayanışmacılık (Solidarizm)", **Yıldız Social Science Review**, C: V, No: 2, 2019, s. 176.

açıklar: “İnsanoğlu yaşamı boyunca yalnızca çağdaşlarının borçlusunu olarak kalmaz. Doğduğu günden itibaren borçludur. İnsan, toplum içine borçlu olarak doğar. Böyle bir topluluğa girmekle kendisinin ve diğerlerinin atalarının mirasından payını alır. Doğduğunda geçmiş nesillerin biriktirdiği muazzam sermayeden istifade etmeye başlar.”¹⁶¹

Aynı şekilde birey, kendinden sonrakilerin istifade edebilmesi için toplumsal mirası geliştirmek durumundadır. Böylelikle hem atalarına borcunu ödemek hem sonraki nesle faydalanacağı bir miras bırakmakla toplum içinde zincirleme bir zamansal dayanışma tesis edilmiş olur. Bourgeois’ya göre bireyin içinde yaşadığı iyi ya da kötü koşullardan toplum sorumludur ve bu da beraberinde bir toplumsal görev anlayışını getirmektedir. Bu görev, bireylerin toplumdaki diğer bireyler için adaletsizlik, kötülük ve başka türlü riskler ve yüklerle karşı bir güvence teşkil etmesi şeklinde gerçekleşir. Toplum içinde birey, öteki bireyin kaldıramayacağı yüklerle ve onu topluma yabancılaştıracak kadar yüksek menfaatler edinmesine karşı bir sigorta vazifesi görür. Çağdaşlar arasında dayanışma da bu şekilde gerçekleşir.¹⁶² Bununla birlikte birey, bunları başarabilmek için çalışmak mecburiyetindedir. Bourgeois’ın düzeninde çalışmak bir tercih değil, bir zorunluluktur ve bireyin ürettikleri kamu yararı lehine olmak durumundadır. Burada açık biçimde toplum çıkarı bireysel çıkarın önündedir.¹⁶³

Bourgeois’ın “toplumsal borç” doktrinine göre, doğal dayanışma vasıtasıyla geçmiş nesillerin mirasından ve çağdaşlarının ürettiklerinden faydalanmak suretiyle giderek zenginleşen sermaye sınıfı, zorlu hayat koşullarıyla mücadele eden emekçi sınıfa borçludur. Sermaye sınıfı, doğal dayanışma olgusunu dayanışma vazifesine dönüştürmekle mükelleftir. Biriktirdiği sermayeyi geçmiş nesillere borçlu olan kapitalistler, -söz konusu insanlar hayatını kaybettiği için- bu borcu somut kişilere ödemeyeceklerinden dolayı, toplumun devreye girmesiyle, doğal dayanışmadan dolayı

¹⁶¹ J. E. S. Hayward, “The Official Social Philosophy of the French Third Republic: Léon Bourgeois and Solidarism”, **International Review of Social History**, C: VI, No: 1, 1961, s. 29.

¹⁶² A.y.

¹⁶³ Gürbüz, “Dayanışmacılık (Solidarizm)”, s. 176.

mağdur olan emekçi sınıfa ödeyerek vazifesini yerine getirmiş olur ve toplumsal zararı böylece tazmin eder. Bu bir hayır işi değil, bir vazifedir.¹⁶⁴ Bourgeois borcu kişilerin inisiyatifine bırakmaya kapı aralayabilecek olan ahlak, görev, soyluluk ya da zenginlik icabı olmaktan çıkarak hukuk yoluyla yasalara bağlamak gerektiğini savunur. Böylelikle bunu, yerine getirilmediği takdirde hukuki yaptırıma uğramayı gerektirecek bir yükümlülüğe dönüştürmek amacındadır. Buradan anlaşılıyor ki düşünür, toplumsal borcu ödememeyi bir suç şekline sokmak niyetindedir.¹⁶⁵ Nihayetinde toplumu oluşturan bireyler arasında reel bir sözleşme imzalanmayacaksa da aralarında bir sözleşme yapılmış gibi davranılacaktır. Buna “*quasi-contrat*” yani “sözleşme-benzeri” doktrini adını verecektir. Bu toplumsal bir “sözleşme-benzeri”dir.

Toplumdaki verecekliğin alacaklılara borcunu ödemesinin ve toplumsal dayanışmaya hizmet etmesinin başlıca yolu bireyleri mecburi vergilere tabi kılmaktır. Böylelikle vergi de kutsallaşacaktır. Bu noktada devlet de işe koşulmuş olur. Devletin doğal görevi, bu “sözleşme-benzeri” doktrininin hüküm sürdüğü toplumsal durumun muhafaza edilmesini sağlamak ve toplum içindeki alacaklılar ile verecekliğin arasındaki dengeyi gözetmektir.¹⁶⁶ Bu noktada Bourgeois’ın devlete geniş bir müdahale alanı bırakmadığını ifade etmek şarttır. Düşünür, devleti borçluyu borcunu ödemeye yönlendirmek ve bunu denetlemekle sınırlamıştır. Devlet sosyalizmine yol açabilecek her türden devlet müdahalesine karşıdır. Kuramının, işlevsel kurumların çoğulculuğunu ön plana çıkararak esnek bir devlet müdahalesini öngören anti-bireyci ve anti-devletçi bir yaklaşımı vardır. Devletin pozisyonu, bireyler-ötesi ve “eşitler arasında birinci” şeklinde ifade edilebilir.¹⁶⁷

Bourgeois’ın düşüncesini biraz daha detaylandırmak için mensubu olduğu Radikal-Sosyalist Partinin 1907 tarihli parti programına bakmak faydalı olacaktır. Öncelikli olarak partinin adındaki “sosyalist” sözcüğünün bir bakıma yanıltıcı olduğunu

¹⁶⁴ Fındıkoğlu, “Fransız Siyasî Fırkaları”, s. 9; Rist ve Gide, **İktisadi Mezhepler Tarihi**, s. 758.

¹⁶⁵ **A.e.**, s. 756.

¹⁶⁶ **A.e.**, s. 758-759; Hayward, “Léon Bourgeois and Solidarism”, s. 29-31.

¹⁶⁷ **A.y.**

ifade etmek gerekir. Programda geçen “*yapılan suistimallerle mücadele etmek ve imtiyazları kaldırmak istemek ile beraber, hemşeriler arasında, nazari de olsa, yekdiğeriyle mücadele hâline olan sınıflar görmekten içtinap eder*”¹⁶⁸ ibaresi partinin bir yandan anti-liberal kapitalist karakterini ortaya koyarken, sınıf mücadelesini reddetmesi ve yurttaşlar arasında uyumu amaçlaması ile sosyalizmden uzaklaşır, korporatizme yaklaşır. Ayrıca devrimci karakterde olmayışı ve özel mülkiyete cevaz vermesi (kamu yararına uygun şekilde faydalanmak şartıyla) bakımlarından da sosyalizmle ayrışır. Bu bakımlardan Radikal-Sosyalist Parti, Fındıkoğlu’nun tam ifadesiyle “sosyalistimsi” bir partidir.¹⁶⁹

Fındıkoğlu, partinin iki siyasi kanada bölünmüş olduğunu belirtir. Bunun bir kanadını ahlakçı-toplumcu Bourgeois’ın “sözleşme-benzeri” doktrini teşkil etmektedir. Buna göre o, eşitlikçi ve adaletçi sosyalist ideallerle klasik liberalizmin mevcut mülkiyet biçimi arasında bir uzlaşma yaratacak bir sistem geliştirmek niyetindedir.¹⁷⁰ Bir başka deyişle, klasik liberallerin iktisadi ahengi ile sosyalist Hristiyanların düşüncelerindeki toplumsal dayanışma ortaklığını sentezler. Böylece sınıf mücadelesine, dolayısıyla Marx’a ve Marksizm’e de, zayıfların yok olduğu, güçlülerin ayakta kaldığı, iktisadi rekabet koşullarının hâkim olduğu Sosyal Darwinist liberal-kapitalist serbest piyasa düzenine de karşı çıkarak “kamu otoritesi” alternatifini geliştirir.¹⁷¹

Özel mülkiyete karşı olmayan Bourgeois, bundan salt bireyin istifade etmesine karşıdır. Özel mülkiyet toplum yararına kullanılmak şartıyla meşrudur. Toplum yararına kullanmanın yöntemi de sermaye ve özel mülkiyet sahiplerinin bunların vergilerini ödemeleridir. Bu vergiler gelire göre belirlenecek, böylece doğal bir adalet mekanizmasının oluşması sağlanacaktır. Kapitalistlerin ödeyecekleri vergi, topluma olan borçlarını ödemeleri için de bir vesiledir. Özel mülkiyet sahibi yükümlü olduğu borcu vergiler yoluyla ödedikten sonra kişisel mülkiyetinden faydalanmakta özgürdür.

¹⁶⁸ Fındıkoğlu, “Fransız Siyasî Fırkaları”, s. 4.

¹⁶⁹ A.y., s. 6.

¹⁷⁰ A.y.

¹⁷¹ Gürbüz, “Dayanışmacılık (Solidarizm), s. 175-178.

Gerçekten de Radikal-Sosyalist Parti programında özel girişimi tamamen yasaklamamış, büyük sanayiye özel vergiler getirmiş, sanayi sahasındaki özel girişimleri devletin denetimi altına sokmuş, kamuya ilişkin büyük yatırımları özel çıkarılara değil, devlete yüklemiştir. Bu program, “*artan oranlı gelir vergisini, başta demiryolları ve sigortalar olmak üzere önemli tekelleri kamulaştırmayı, her türlü gönüllülük esasına dayalı örgütleri teşvik etmeyi ve milletlerarası tahkimi güvence altına almak için çaba göstermeyi içeren yasal düzenlemelerin yapılacağını ilan ediyordu. Hepsinden önemlisi, daha fazla ekonomik adalet ve sosyal güvenlik için devlet müdahalesi ilkesini*” kabul etmekteydi.¹⁷²

Son olarak, Burak Gürbüz’ün aktardığı üzere Bourgeois, bir görüşe göre morselizmin temsilcisidir. Morselistler,

“küçük üreticiliğe dayalı küçük mülkiyetleri özgürlüğün temeli olarak gören bir anlayışı temsil edip hem komünizme hem de iktisadi liberalizme mesafelidirler. Kapitalist sömürüye karşı özgürlük ve adaleti savunurlar ve (...) bu kişiler muhafazakâr anti-kapitalist olarak tanımlanır. Bourgeois’nın solidarizmi [morselizmden] gelmektedir. Sosyal dayanışma zayıfları güçlülere karşı korumak için vardır ve [morselistler] dayanışmayı sadaka gibi değil, hak olarak görmektedir. Bu bakımdan Fransız [D]evrimi[’]nin sosyal eşitlik ilkesine sahip çıkarlar ama aynı zamanda ‘kimse başkasının sırtından zengin olmamalıdır’ ilkesiyle de emek sömürüsüne dayalı kapitalist üretim ilişkilerine de karşı gelirler.”¹⁷³

Bourgeois’nın morselizmin bir temsilcisi olup olmadığı tartışması bir kenara, morselistlerin görüşlerine ilişkin bu ifadelerin bir bakıma solidarist korporatizmin ilkelerinin de bir özeti gibi olması anlamlıdır.

Özetle, solidarizmi “sözleşme-benzeri” ve “toplumsal borç” doktrinleri vasıtasıyla kuramsallaştırarak korporatizm düşüncesinde önemli bir yer tutan Bourgeois’nın ideolojisinin merkezinde dayanışma vazifesi vardır. Toplum içinde derin eşitsizlikler yaratan doğal dayanışmaya karşı, toplumda normların belirleyicisi bu dayanışma vazifesidir. Bireylerin haklarına saygı gösteren düşünür, daha da önemli olarak bireylerin

¹⁷² Hayward, “Léon Bourgeois and Solidarism”, s. 47.

¹⁷³ Gürbüz, “Dayanışmacılık (Solidarizm), s. 179.

görevlerine vurgu yapmıştır. “*Fransız Devrimi’nde İnsan Hakları Beyannamesi imzalandı. Buna bir de İnsan Görevleri Beyannamesini eklemeliyiz,*”¹⁷⁴ sözleriyle bu bağlamda fikrini dile getirir. Fransız Devrimi’nin ilkelerinden olan “kardeşlik”e bilimsel bir hüviyet kazandırmak niyetiyle dayanışmacılığı siyasal toplumun başlıca ilkesi hâline getirmiştir. Bireylerin sahip olduğu her şeyi geçmiş nesillerin mirasına ve çağdaşlarının emeğine borçlu olduğu savından hareketle, bu borcu çalışma ve vergi verme yoluyla ödemekle yükümlü olduğunu savunmuştur. Özel mülkiyete karşı olmamakla birlikte, bireyin bundan ancak toplumsal borçlarını ödemek suretiyle toplumsal vazifesini yerine getirdiği zaman istifade edebilme şartı koymuştur. Sınıf mücadelesine karşı olan ve toplumsal uyumu savunan düşünür, liberal kapitalizmi de devlet sosyalizmini de reddeder. İktisadi alanda meslek örgütlerini ve bireylerin maliyetleri ortaklaşa üstleneceği kooperatifleri ön plana çıkarır. Devlete hukuk aracılığıyla bireylerin toplumsal görevlerini yerine getirip getirmediğini denetleme, vergi toplama ve büyük kamusal girişimleri üstlenme görevlerini vererek yetkilerini sınırlandırmıştır.

1.6. Seküler Çağdaşlaşmacı Milliyetçilik: Mihail Manoilescu

İki dünya savaşı arası dönemin önemli korporatist kuramcılarında biri de Mihail Manoilescu’dur. 1934’te Antony Black’in yorumuyla¹⁷⁵ Philippe C. Schmitter’in korporatizmin klasik eseri olarak gördüğü *Le Siècle du Corporatisme* (Korporatizm Yüzyılı)’i yayımlamış ve fikirleriyle Avrupa’da, dolaylı olarak seküler çağdaşlaşmacı milliyetçiliğiyle Türkiye’de etkili olmuştur. Manoilescu’nun teknokrat yönü ön plandadır.

İki dünya savaşı arası dönemde liberal-kapitalist ekonomi düzeninin sert biçimde eleştirilmesi, ulus-devletler arasındaki çıkar ve statü mücadelesi ve ulusal sınırların belirginleşmiş olması Manoilescu’yu savunmacı, tepeden inmece, milliyetçi ve çağdaşlaşmacı bir korporatist kuram tasarlamaya sevk etmiştir. Düşünür; 19. yüzyılın özgürlükçülük, bireysel çıkar, “görünmez el”in düzelttiği ve düzenlediği rekabetçi serbest piyasa gibi liberal değer ve sistemlerinin geçerliliğini yitirdiğini, bunların yerini 20.

¹⁷⁴ Hayward, “Léon Bourgeois and Solidarism”, s. 26.

¹⁷⁵ Black, **Guilds and Civil Society in European Political Thought**, s. 220-221.

yüzyılda merkez ve çevre kapitalizmleri arasındaki ve otarşik ulus-devletlerin kendi içlerindeki gerilimlerden doğan yeni bir adalet anlayışı ve örgütlenme biçiminin alacağını öne sürmektedir. Bu da korporatizmdir.

Orta Çağ'daki korporatif sistemlerde ya da Katolisizm felsefesine dayanan rejimlerde olduğu varsayılan “doğal uyum” a şüpheyle bakmış ve kuramının bunların ihya edilmesiyle hiçbir ilgisi olmadığını belirtmiştir. Tartışmasız biçimde seküler ve referanslarını geçmişe dayandırmadığını iddia ettiği bir sistemi vardır.¹⁷⁶

Schmitter'in ifadesiyle, “*Manoilescu'nun anladığı ve savunduğu şekliyle korporatizm, dünya ekonomi-politiğinin ve ona eşlik eden uluslararası tabakalaşma sisteminin geçirmekte olduğu (...) belirli bir dönüşüm sürecine kurumsal-politik bir tepkiydi.*”¹⁷⁷ 20. yüzyılda emperyalizmin uluslar üzerindeki dış etkilerinin son bulacağını, ulusların çizilen siyasi sınırlarının kalıcı olacağını, buna bağlı olarak da ekonomik toplumsal ve siyasi problemlerin her bir ulusal sınır içinde, sabit ulusal parametrelerle mücadele edilerek çözüleceğini iddia etmiştir. Artık ulusal birimler içindeki sınıfların ekonomik dayanışması değil, doğrudan ulusun ekonomik dayanışması yeni şartların gerçekliği olacaktır.

Sivil toplum ile devlet arasında yeni ve kurumsallaşmış bir ilişki öngören yazar, birçok kişinin bir taban hareketi olmadığı ya da bir sınıfsal temele dayanmadığı için dezavantajlı olduğunu iddia ettiği korporatizmin bu özelliklerini bilakis bir avantaj olarak görür. Çünkü bu ideoloji varlığını bir toplumsal sınıfa ya da statükonun devam etmesine borçlu değildir. Korporatizm, sınıf savaşlarını yatıştırmak için devreye sokulmuş geçici bir çözüm değil, doğrudan toplumun kapitalist temelini dönüştürecek, dört başı mamur bir ideolojidir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Schmitter, “Still the Century of Corporatism?”, s. 117; Philippe C. Schmitter, “Reflections on Mihail Manoilescu and the Political Consequences of Delayed-Dependent Development on the Periphery of Western Europe”, **Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in a European Nation**, Ed. Kenneth Jowitt, Berkeley, University of California, Institute of International Studies, 1978, s. 124.

¹⁷⁷ A.e.; Schmitter, “Still the Century of Corproatism?”, s. 119.

¹⁷⁸ A.e.; Schmitter, **Social Change in Romania**, s. 124.

Manoilescu zamanın bütün toplumsal ve siyasal kurumlarının kaçınılmaz olarak korporatizm istikametinde dönüşeceğini iddia etmektedir. Yazarın yeni şartların ideolojisi olarak korporatizmin yerleşeceğine ilişkin beş argümanı vardır; bu argümanlar aynı zamanda onun korporatist sisteminin özelliklerini de açıklamaktadır.

Bunları daha iyi anlayabilmek için öncelikle yazarın korporasyon tanımına bakmak faydalı olacaktır. Manoilescu korporasyonu, “*aynı ulusal işlevi birlikte yerine getiren ve bu işlevin yerine getirilmesini, üyelerinin uymakla yükümlü olduğu hukuk kuralları vasıtasıyla bir amaç olarak belleyen, (gerçek ya da tüzel) kişilerin toplamından oluşan kolektif ve kamusal bir örgüttür,*”¹⁷⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Buradan hareketle söz konusu beş argüman şu şekilde ele alınabilir.

Birincisi, yeni sistemde örgütlenecek olan meslek teşekkülleri, yani korporasyonlar, “*yetki hiyerarşisinin devamlılığını sağlayacak, böylelikle izole edilmiş, aciz bireye ‘onu topluma kazandıracak’ bir dizi aracı mevkiler ve bağlar sağlayacak ve birey ile devlet arasındaki karmaşık ilişkilerin yarattığı tüm özel problemlere bütünsel ve mantıksal bir bakış açısı kazandıracaktır.*”¹⁸⁰ Manoilescu, korporasyonların bunu başarabilmesi için Faşist İtalya’da olduğu gibi yalnızca ekonomik çıkarları değil, toplumsal, kültürel, ahlaki ve manevi çıkarları da kapsayacak bütünsellikte olması gerektiğini belirtir. Korporatist örgütlenme, ayrıca, modern insanın ahlaki ve manevi hastalıklarını, onu yeni toplumsal bağlar vasıtasıyla toplumla bütünleştirmek suretiyle iyileştirme işlevini de üstlenecektir.

İkincisi, korporasyonların işlevsel uzmanlaşması bir teknolojik özerkliğe yol açacaktır. Teknolojik özerklik, çıkar ortaklığına sahip her birimin ayrı şekilde örgütlenerek hem kendi alanında daha da uzmanlaşmasını sağlayacak hem de uzmanlıkta bağımsızlaşan ayrı birimlerin birbirlerine daha da bağımlı hâle gelmesine neden olacaktır. Bu, karşılıklı bağımlılığı doğal olarak dengeleyecek ve önderliği kişilerden/gruplardan

¹⁷⁹ Schmitter, “Still the Century of Corporatism?”, s. 95.

¹⁸⁰ *A.y.*, s. 121; Schmitter, “Reflections on Mihail Manoilescu”, s. 126.

bağımsız kılacaktır. “Özellikle ve en önemlisi, korporasyonlar devletin ulusal ekonomik planlama ve uluslararası ekonomik pazarlıkta artan rolünü kolaylaştıracaktır.”¹⁸¹

Üçüncüsü, devlet sosyal yardımlaşma, sağlık gibi devlet için ikincil önemdeki alanlarda yetkilerini korporatif sistemin çıkar hiyerarşisiyle tesis edilmiş bileşenlerine aktaracak ve devlet korporasyonlar sayesinde iç güvenlik, ülke sınırlarını müdafaa etme, dış işleri ve ulusal propaganda gibi birincil önemdeki işlerine yoğunlaşabilecektir.

Dördüncüsü, korporatizm “sınıf ruhu”nun panzehri olacak ve 19. yüzyılın yapay, geçici ve modası geçmiş bir unsuru olan sınıf dayanışmasının yerini ulusal dayanışma ve işlevsel olarak birbirine bağlı örgütler alacaktır. “Sınıf” gibi doğal olmayan toplumsal farklılıklar yerine, yeni çağda hayatta kalmak için başlıca itki dayanışma ve örgütlenme olacaktır.¹⁸²

Korporatist hareketin çevre uluslardan başlayıp merkez kapitalist toplumlara doğru yayılacağını iddia eden Manoilescu’ya göre, “Batı Avrupa’da sermaye ve emekçi sınıfı, her ikisinin de fayda sağladığı sanayi büyüklüğünün çöküşünün yaratacağı ortak tehlikenin etkisiyle bir araya gelecektir.”¹⁸³ Yani, kapitalizmin merkezlerinde de sermaye ve emeğin korporatif bir sistemde, ulusun ortak çıkarı için birlikte hareket edecekleri iddiasında bulunmaktadır.

Düşünür, tedavi olmak için öncelikle hastalığın varlığını kabul etmek gerekliliğine benzer biçimde, sınıf düşmanlığını ortadan kaldırmak için evvela sınıfların varlığını kabul etmek gerektiğini belirtir. Onun tasarladığı korporasyonlarda sermaye ve emek sınıfları ayrı fakat eşit biçimde temsil edileceklerdir. Uzun vadede tam bir dayanışma bilinci oluşacağı için ayrışmaya da gerek kalmayacaktır.

Son olarak, 20. yüzyılda yurttaş ve öznelerin ahlaki ve toplumsal değerlerinde yaşanacak değişim, Manoilescu’nun yeni çağın ideolojisi olarak korporatizmi işaret etmesindeki beşinci faktördür. “19. yüzyılın bireysel eşitlik ve özgürlük ideallerinin yerini,

¹⁸¹ A.e.; Schmitter, “Still the Century of Corporatism?”, s. 121.

¹⁸² A.y., s. 121-122; Schmitter, “Reflections on Mihail Manoilescu”, s. 126-127.

¹⁸³ A.e., s. 128; Schmitter, “Still the Century of Corporatism?”, s. 123.

bir kişinin toplumdaki işlevsel önemine göre belirlenen farklı hak ve yükümlülükleri temel alan toplumsal adalete kolektif biçimde ulaşmayı hedeflemek olacaktır. (...) Yeni çağın her iki idolü de -yani kolektif amaçlar ve örgütlenme- elbette ideallerin en üstünüyle uyumlu ve onun hizmetinde olmalıdır: ‘Ulusal çıkarlara uyan her şey adildir. Bu çıkarlara uymayan her şey gayriadildir.’”¹⁸⁴

Manoilescu’ya göre korporatizmin saf korporatizm, tabi korporatizm ve her ikisinin bir kombinasyonu olan karma korporatizm olmak üzere üç türü vardır. Bu tasnif, yakın zamanın korporatist kuramlarındaki sosyal korporatizm ve devlet korporatizmi ayırımına ilham vermiştir. Buna göre saf korporatizmde devletin meşruiyeti ve işleyişi, öncelikli olarak ya da salt tekil, rekabetçi olmayan, hiyerarşik olarak düzenlenmiş, temsilî korporasyonlara bağlıdır. Tabi korporatizmde ise korporasyonlar devlete bağımlı ve destekçi nitelikte olacak şekilde yaratılır ve muhafaza edilir.¹⁸⁵

Bu sistemde devletin rolü çok önemlidir. Manoilescu’ya göre ekonomik sistemin en önemli ve en güvenilir unsuru olan devlet; sözleşmeler, sübvansiyonlar, makroekonomik planlama ve piyasa ve rekabeti düzenleme yoluyla, yasal mevzuat dâhilinde, ekonomiye mutlaka müdahale etmelidir. Ona göre “*serbest piyasadaki gereğinden fazla özgürlük, özgür iradenin önündeki engelleri kaldıracak ve ekonominin işlevselliğini alt üst edecektir.*”¹⁸⁶

Son olarak Manoilescu, korporatizmi en iyi uygulayacak olan sistemin tek-partili rejimler olduğunu savunmuştur.¹⁸⁷ Bununla birlikte bu durumun, mevcut konjonktürün

¹⁸⁴ A.y.; Schmitter, “Reflections on Mihail Manoilescu”, s. 128-129.

¹⁸⁵ Schmitter, “Still the Century of Corporatism?”, s. 103-104.

¹⁸⁶ Vasile Puşcaş ve Marcela Sălăgean, “Mihail Manoilescu – Economic Thought and Economic Reality”, **Anuarul Institutului de Istorie “George Bariţiu”**, C: LI, 2012, s. 334.

¹⁸⁷ Murat Turan, “Korporatif Kuramcı Mihail Manoilescu’nun Gözünden Tek Partili Rejimler ve Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1936)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C: XIX, No: 39, Güz 2019, s. 639.

bir gereği olduğunu ve korporatizmin geçici bir süreliğine tek-parti iktidarları altında uygulanacağını belirtmiştir.¹⁸⁸

Özetle Manoilescu, liberal kapitalizmin neden olduğu toplumsal, ekonomik ve siyasal problemlere karşı toplumsal dayanışmayı esas alan, ulusal amaçlar için tikel amaçları feda etmeyi vaaz eden, toplumsal sınıflar yerine toplumsal dayanışmanın dikey/hiyerarşik formu olarak gördüğü korporasyonların başta üretim ve dış ticaret ilişkileri olmak üzere ekonomiyi ve siyaseti yönlendirdiği teknokratik bir kuram ortaya koymuştur. Manoilescu'nun korporatizmi; toplumu yalnızca ekonomik değil, ahlaki, manevi ve kültürel bakımlardan da çevreleyen; toplumu işlevsel uzmanlaşma temelinde ayrılmış ve birbirine bağımlı teşekküllerle örgütleyen; bu teşekküller vasıtasıyla devleti asli görevlerini layıkıyla icra etmesi için makul sınırlara çekerek devletin işini kolaylaştıran; sınıf çatışmasının yerine örgütlü, dayanışmacı bir toplum yapısını yerleştirmeyi hedefleyen; son tahlilde ekonominin ana bileşenleri olan emek ve sermaye sınıflarını ulusal çıkarlar için aynı çatı altında örgütlenmeye teşvik eden, devleti mutlak surette ekonomik ilişkilere dâhil eden, bütünsel, seküler, çağdaşlaşmacı, devletçi ve milliyetçi bir ideolojidir.

1.7. Faşist Otoriteryanizm: Alfredo Rocco

Faşist İtalya'da meclis başkanlığı ve adalet bakanlığı gibi görevler üstlenmiş olan Alfredo Rocco, faşizm-korporatizm özdeşleşmesi ve korporatist sistemin çöküşü bağlamında bir kavramın, bir sistemin, bir düşüncenin ve bir dönemin temsilci şahsiyeti olarak korporatist düşünce tarihinde hayati bir öneme sahiptir. Farklı korporatizm yaklaşımlarından bir ortak değerler kümesi oluşturmayı amaçladığımız bu çalışmada birçok farklı kuramcı arasından Rocco'yu seçmemizin birden fazla sebebi bulunmaktadır. Rocco'nun önemi faşist otoriteryan devletçi korporatizmin başideoloğu ve en önemli hukukçusu olması,¹⁸⁹ sistemin uygulanmasının, yani faşist düzenlemelerin başmimarı

¹⁸⁸ Schmitter, "Still the Century of Corporatism?", s. 123; Schmitter, "Reflections on Mihail Manoilescu", s. 131.

¹⁸⁹ Stanley G. Payne, **A History of Fascism: 1914-1945**, Florida, Routledge, 2003, s. 115; Laura Cerasi, "Rethinking Italian corporatism: Crossing borders between corporatist projects in the late liberal era and the

olması¹⁹⁰ ve birçok farklı proto-korporatist ve korporatist teorik ve pratik yaklaşımı sentezlemesi gibi niteliklerinde yatmaktadır.

Öncelikli olarak Rocco'nun korporatizm kuramını anlamak için beslendiği mevzubahis teorik ve pratik kaynaklardan söz açmak yerinde olacaktır.

19. yüzyılın Aydınlanmacı rasyonalizmi ve bireyciliğine muhalefet eden, Alman romantik, organisist ve anti-liberal hareket düşünürün etkilendiği ilk akımdır. Fransız Devrimi'nin mesleki örgütleri tasfiye etmesi ve yasaklaması, serbest piyasa ekonomisine Adam Smith ve diğer ekonomistlerin rasyonalist ve bireyci yaklaşımları kimi entelektüeller arasında anti-liberal bir tepki doğurmuştur. Devleti, yaşayan bir organizma ve bireyleri de devletin bir parçası olarak gören, aynı şekilde bireyin ancak toplumsal kurumlar vasıtasıyla kendini gerçekleştirebileceğini savunan, Alman Katolik geleneğinden Adam von Müller'in fikirleri Rocco'yu etkilemiştir. Müller ayrıca lonca teşkilatının ihya edilmesinin ve ataerkil aile yapısının ateşli bir savunucusuydu. Aynı ekolden, yukarıda fikirlerini detaylı biçimde ele aldığımız Hegel'in toplumsal işlev, hiyerarşi, organizizm, uyum ve dayanışmacılık ile devletçilik fikirleri Rocco'nun beslendiği kaynaklardan bazılarıdır.

Yine yukarıda görüşlerini irdelediğimiz Fransız anti-liberal geleneğinden, toplumsal iş bölümü, meslek örgütlerinin sosyal yapıdaki görev ve işlevleri, dayanışmacılık, ahlakçılık, korporatizmin siyasal alana genişlemesi gibi fikirleriyle La Tour du Pin, Durkheim ve Duguit, Rocco'yu etkileyen düşünürlerdendir. Bunlara, kendisine korporatist denilemezse de, Orta Çağ loncalarının toplumsal etkisinden övgüyle söz eden tarihçi Hippolyte Taine de eklenebilir.¹⁹¹

Gabriele D'Annunzio da fikirleri ve özellikle de 1920 ila 1924 yıllarında yaşamış olan Özgür Fiume Devleti için yazmış olduğu anayasa metni ile Rocco korporatizmine

Fascist corporatist state", **Corporatism and Fascism: The Corporatist Wave in Europe**, Ed. Antonio Costa Pinto, New York, Routledge, 2017, s. 103.

¹⁹⁰ Alessio Gagliardi, "The corporatism of Fascist Italy between words and reality", **Estudos Ibero-Americanos**, C: XLII, No: 2, 2016, s. 413.

¹⁹¹ Adams, "Antecedents", s. 183-186.

ilham olmuştur. Bu anayasanın özellikle “Korporasyonlar” başlığı altındaki 18 ila 21. maddeleri oldukça önemlidir. Bu kısma ilişkin verilecek bilgiler, Rocco’nun kuramını irdelemede ufuk açıcı olacaktır:

“Devlet, halkın maddi ve manevi ilerleyişindeki özlem ve çabalarını temsil eder. Gerçek yurttaş da devletin refah ve kuvveti için çaba gösterenlerdir. İster kol gücüyle ister beyin gücüyle çalışsın, zanaat ya da sanayi, tasarım ya da uygulama fark etmeksizin çalışma ilişkilerinin tüm sektör ve bileşenleri on korporasyondan birine üye olmak zorundadır. Korporasyonlar, faaliyetlerinin kapsamı anlamında, toplumun genel idaresine tabi olsalar da bunların ortak görev ve sorumluluklarına ilişkin kendi aralarında müzakere etme hakları vardır.”¹⁹²

Bu on korporasyon şu şekildedir. Sanayi, tarım ve ticarete çalışanlar; küçük esnaf, küçük çiftçi; sanayi ya da tarım ve hayvancılık sektörlerindeki teknik ve idari personel; ticari teşebbüslerdeki usta ya da teknisyen olmayan tüm çalışanlar; doğrudan sahada çalışabilme niteliğine sahip endüstriyel, tarımsal ya da ticari işletme sahipleri; her kademedeki devlet memurları; öğretmenler, üniversite öğrencileri, mimarlar ve sanatçılar gibi toplumun entelektüel kesimi; serbest meslek sahipleri; sanayi ve tarım alanındaki üretim ve tüketim kooperatifleri; deniz işçileri gibi meslek grupları dokuz farklı korporasyonda örgütlenecektir. Onuncusu ise çalışma ve ilerlemeye övgü niteliğinde, D’Annunzio’nun neo-romantik üslubuyla tarif edilmiş, pratikte herhangi bir karşılığı olmayan bir korporasyondur.¹⁹³

İlgili anayasa metninde korporasyonların özellikleri şöyle tarif edilir:

“Her korporasyon bir tüzel kişiliktir ve devlet tarafından böyle tanınmaktadır. Kendi başkanlarını seçer; aldıkları kararları kendilerine ait bir mecliste ilan eder; kendi koşullarını, kararname ve kurallarını belirler; kendi bilgeliği ve deneyiminin rehberliğinde özerkliğini işletir; üyelerinin ücretlerine, maaşlarına, işletme kârlarına ya da mesleki gelirlerine orantılı olacak miktarda aidat toplayarak ihtiyaçların karşılanmasını ve kendi fonlarının idaresini temin eder; her şekilde kendi özel

¹⁹² Gabriele d’Annunzio, **The Constitution of the Free State of Fiume**, Çev. Whitney Warren, New York, y.y., 1920, s. 4.

¹⁹³ **A.e.**

çıkarlarını müdafaa eder ve statüsünün yükselmesi için mücadele eder; kendi zanaat ya da mesleğini kusursuz bir hâle getirmeyi amaçlar; yapılan işin kalitesini yükseltmenin ve kusursuzluk ve güzellik standardını yükseltmenin yollarını arar; en sıradan işçileri alır ve bunları işlerini en iyi şekilde yapacak biçimde teşvik etmeye çalışır; karşılıklı yardım görevini tasdik eder; hasta ve çalışamayacak durumdaki üyelerinin emekli maaşlarını belirler; kendi sembollerini, amblemlerini, müziklerini, şarkılarını ve dualarını seçer; kendi kaide ve törenlerini bulur; topluluğun yıldönümü şenlikleri, kara ve deniz sporları vasıtasıyla eğlenmesine olabildiğince cömert biçimde yardımcı olur; ölülerine hürmet gösterir, büyüklerini onurlandırır ve kahramanlarını anar.”¹⁹⁴

Tüm bu özellikleriyle D’Annunzio’nun tarif ettiği korporasyonların lonca geleneğiyle birçok bakımdan örtüşmesi ilgi çekicidir.

Rocco’nun yaşadığı tarihlerde, özellikle Avrupa genelindeki birtakım gelişmeler de düşünürün kuramının şekillenmesinde etkili olmuştur. Sendikaların yükselişi bu gelişmeler içinde en önemlisidir. Piyasaya baskın biçimde hâkim olan tekelci kapitalizmi dengeleyici bir unsur olan sendikaları devlete dâhil ederek kamu yararına bunlardan faydalanmak ve zayıflayan devleti bu yolla rehabilite etmek Rocco’nun tasarladığı korporatist sistem için tutarlı bir strateji olmuştur.

Düşünürün kuramının kaynaklarından biri de Venedik tarihidir. Venedik Cumhuriyeti’ndeki loncalar, Floransa ve Siena’dakilerden farklı olarak teşkilatlanır teşkilatlanmaz devletin yönetimi altına girerek onunla bütünleştiği için bu ülkede iç çekişmeler olmamıştır. Rocco, Venedik Cumhuriyeti’nin kudretli ve uzun ömürlü olmasını (M.S. 697-1797) bu duruma bağlar.¹⁹⁵

Faşist korporatizm, İtalyan pratiğinde yalnızca Benito Mussolini’nin iktidarını pekiştirmek için bir enstrüman mesabesinde kalmış olsa da faşist yönetimin hukuki yapısı ve emek-sermaye-devlet ilişkilerine yaklaşımı Rocco’nun korporatizm kuramını somut olarak açıklamaya yardımcı olacak bir unsur olarak değerlendirilebilir.

¹⁹⁴ A.e.

¹⁹⁵ Adams, “Antecedents”, s. 187-188.

Rocco, 1920 yılında Padova Üniversitesinde “Devlet Krizi ve Sendikalar” başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada devletin toplum içinde bireylerin yaşamlarına bir amaç, işlev ve düzen kazandıran bütünleştirici bir unsur olduğu, Birinci Dünya Savaşı sonrasında devletin kaotik şartlar altında bulunduğu ve ekonomik problemlerin toplumu parçalayıcı bir etken teşkil ettiği yönündeki tespitlerinden sonra yükselişte olan sendika hareketlerinin potansiyel bir istikrar durumu için önemli bir araç olduğunu belirtir. Bu mesleki örgütler devlet çatısı altında toplanabilirse hem bunların enerjilerinden faydalanmak suretiyle devlet güçlendirilecek hem de devlet bu örgütleri denetleyerek kamu yararına faaliyet göstermelerini sağlayabilecektir. Rocco’nun bu söylevini esas alarak düzenlediği yasayla İtalya 3 Nisan 1926’da resmî olarak faşist otoriteryan korporatif sisteme geçiş yapmıştır.¹⁹⁶

Faşist rejim, korporatif sistemi çalışma ilişkilerini ve ekonomiyi düzenleme ve yönetme üzerinden geliştirmeye çalışmıştır.¹⁹⁷ Antonio Costa Pinto’ya göre faşizmin üç ana prensibi vardır. “*Birincisi, grev ve lokavt hakkının kaldırılması yoluyla iş anlaşmazlıklarının otoriter yollarla düzenlenmesi ve iş mahkemelerinin kurulması; ikincisi, tek işveren örgütü ve her sektör için bir sendikanın yasal olarak tanınması yoluyla çalışma ilişkilerinde devlet tekeli kurulması; üçüncüsü, Ulusal Korporasyonlar Konseyi kurmak suretiyle ilk korporatist organların yaratılması.*”¹⁹⁸ Ahlaklı, çalışkan ve ulusuna sadık işçi ve işverenler devlet tarafından tanınarak korporasyonlarda örgütlenecek ve faşizmin ilkelerine hizmet edeceklerdir. Bu korporasyonların “*amacı yalnızca üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumak değildir. Bunlar üyelerine yardım ulaştırma, iş eğitimi verme, ‘ahlaki ve millî eğitim’ sağlama işlevlerini de üstlenecektir.*”¹⁹⁹

Gerçekten de 3 Nisan 1926 tarihli, Rocco’nun adıyla anılan yasayla, D’Annunzio’nun toplumu on korporasyon içinde örgütleme girişimini andırır biçimde

¹⁹⁶ A.y., 182-183.

¹⁹⁷ Gagliardi, “The corporatist of Fascist Italy”, s. 418.

¹⁹⁸ Antonio Costa Pinto, “Corporatism and ‘organic representation’ in European dictatorships”, **Corporatism and Fascism: The Corporatist Wave in Europe**, Ed. Antonio Costa Pinto, New York, Routledge, 2017, s. 10.

¹⁹⁹ Gagliardi, “The corporatist of Fascist Italy”, s. 418.

altısı emekçiler altısı işverenler ve biri de entelektüeller ve zanaatkârlardan müteşekkil olmak üzere on üç korporasyon kategorisi öngörülmüştür.²⁰⁰ Bu 1934'te devlete tabi olarak örgütlenmiş yirmi iki ulusal korporasyondan oluşan ve bunların sanayinin düzenleyicisi, devletin de ulusal çıkarlar için en yüksek hakem pozisyonunda olduğu korporatif ekonomi sisteminin hazırlık aşaması ya da bir başka deyişle ilk ayağı olmuştur.²⁰¹

Franklin Hugh Adler'e göre Rocco bu yasayla, "*karma ve üyeliğin mecburi olduğu sendikalar, anlaşmazlıklarda tahkime gitme zorunluluğu, iş mahkemelerinin kurulması ve bir sınıfsal öz-savunma yöntemi olan grev ve lokavtların yasaklanması şeklinde, (...) Mussolini'nin dolaysız çıkarlarına hizmet ederek, devletin sendikalar ve bireyler üzerinde egemenliğini kuracağı bir korporatizm çerçevesi çizmiştir.*"²⁰² Böylelikle ekonominin bileşenlerinin en önemli kozları ellerinden alınmış, emekçi sınıfın uzun yıllar süren mücadeleleri sonunda kazandığı hakları ortadan kaldırılmıştır.

Faşistlerin amacı, sınıf mücadelesini bastırmak ve düzenli, uyumlu bir toplum tesis etmektir ancak son tahlilde bu düzenlemeler işçilerin, çiftçilerin ve ücretli emeğin aleyhine, sanayici ve büyük çiftçilerin lehine olmuştur. Rocco bu yasayı faşist devletin temel taşı olarak görmektedir.²⁰³

Rocco'ya göre "*her toplumun hayatı devletin temsil ettiği örgütlenme ilkesi ile birey ve grupların temsil ettiği bölünme ilkesi arasındaki bitmek bilmeyen bir mücadeleden ibarettir. (...) En iyi örgütlenme biçimi her çağda kendine yer bulan, doğal ve önüne geçilemez bir fenomen olan korporatizmdir.*"²⁰⁴ Ancak bu örgütlenme devleti tehdit edebilme potansiyeli taşıyan nüfuzlu ve denetlenemez organizmalar yaratmak için

²⁰⁰ Frederic L. Pryor, "Corporatism as an Economic System: A Review Essay", **Journal of Comparative Economics**, C: XII, 1988, s. 340.

²⁰¹ Payne, **A History of Fascism**, s. 116; Peter Richard Pugh, "A Political Biography of Alexander Raven Thomson" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Sheffield, Sheffield, 2002, s. 98.

²⁰² Franklin Hugh Adler, **Italian Industrialists from Liberalism to Fascism: The political development of the industrial bourgeoisie, 1906-1934**, Cambridge University Press, 2002, s. 375.

²⁰³ Gagliardi, "The corporatist of Fascist Italy", s. 418.

²⁰⁴ Pugh, "A Political Biography of Alexander Raven Thomson", s. 17; **A.e.**, s. 97.

değil, sendikaları disiplin altına almak için işlevseldir.²⁰⁵ Rocco'nun tasarladığı bu sistemde toplumsal gruplar keskin biçimde sınıflandırılmış ve her birey belli bir kategoriye tanımlanmıştır. Faşist korporatizm sınıfları, sınıfsal çatışmayı ve buna bağlı olarak da sınıfların meşru çıkar ve taleplerini inkâr etmemiş, bunların ana düzenleyicisi olarak devleti belirlemiştir. Sendikalar devlet yapısı içinde eritilerek kamu kurumu statüsü kazanmak suretiyle hem tepeden sevk ve idare olunabilecekler ve temsil güçleri azaltılacak hem de devletin varlığına bir tehdit unsuru oluşturmayacaklardır. Faşist korporatizmin sınıflar arası mücadeleyi baskılama yöntemi bu şekildedir.²⁰⁶ Stanley Payne'e göre Rocco'nun korporatif modeli "*Orta Çağ'ın arkaik sınıfsal modelini temel almıyordu; daha ziyade modern sanayi koordinasyonunu teşvik etmeye ve yeni, modern bir toplum inşa etmeye yönelikti.*"²⁰⁷

Kısacası, Rocco'nun kuramında devleti nispeten sınırlayan -ancak denkleme mutlaka dâhil eden- Katolik korporatistler ya da Katolisizm felsefesinden beslenen seküler-milliyetçi korporatistlerden farklı olarak devleti hayatın her alanında etkin kılmayı öngören bir yaklaşım vardır. Devlet dışında ya da ona karşı tesis edilmiş bütün güçleri devlet alanına dâhil ederek, faşist devleti toplumsal içerikle donatır. "*Rocco'nun devletçiliği (...) kitlelerin devlete pasif ve tabi biçimde bütünleşmesini öngörmektedir.*"²⁰⁸ Ayrıca, "*liberal devletin krizinden ancak devletin ve onun otoritesinin yeniden iyileştirilmesi yoluyla çıkılabilir.*"²⁰⁹

Sonuç olarak faşist korporatist kuramcı Alfredo Rocco, İtalyan Faşizminin başideoloğu olması ve kuramının somut uygulamalarının doğrudan icracısı olması sebebiyle korporatist düşünce tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bununla birlikte Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde faşist kuramcılarının ve uygulama düzeyinde özellikle İtalyan modelinin Türk siyasetçileri ve aydınları arasında -bir kısmı eleştirel ve mesafeli olmak kaydıyla- ilgi görmüş olması da konumuz bağlamında Rocco'nun

²⁰⁵ Adler, **Italian Industrialists from Liberalism to Fascism**, s. 316.

²⁰⁶ Gagliardi, "The corporatist of Fascist Italy", s. 419.

²⁰⁷ Payne, **A History of Fascism**, s. 65.

²⁰⁸ Pinto, "Corporatism and 'organic representation' in European dictatorships", s. 10.

²⁰⁹ Cerasi, "Rethinking Italian corporatism", s. 114.

kuramını ele almayı gerektirmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan liberal değer, ilke ve uygulamalara muhalefet eden düşünür, 19. yüzyıl Alman romantizmi ve organisizmi, Fransız anti-liberal ve anti-sosyalist muhafazakârlığı, solidarizmi ve sendikalizmi, İtalyan neo-romantizmi ve modern öncesi tarihsel korporatif uygulamaların bir senteziyle faşist otoriteryan kuramını yaratmıştır. Organik toplum yapısıyla geleneğe, sanayileşmiş toplum içindeki kritik rollerini göz ardı etmeyerek sendikaları ve korporasyonları sistemine dâhil etmesiyle moderniteye gönderme yaparak ikinci bir sentez oluşturmuştur.

Düşünür; toplumu, siyaseti ve ekonomiyi pratik işlevlerini öne çıkardığı korporasyonlar aracılığıyla devlet içinde örgütlemeyi, meslek örgütlerinin giderek artan nüfuz ve enerjilerinden faydalanarak devlet otoritesini yeniden güçlendirmeyi öngören ve sınıf mücadelesini bu yolla baskılamayı amaçlayan bir sistem oluşturmuştur. Rocco'nun sistemi, devlet dışında ve karşısında hiçbir varlığı meşru saymamıştır.

Üzerinde mutabık kalınmış bir korporatizm tanımından söz edilemeyeceğine değinmiştik. Bununla birlikte, bütün bu yaklaşımlar, kuramlar, sistemler ve tanımlar karmaşası içinde korporatizmle karakterize edilebilecek birçok unsur da bulunmaktadır. Bu unsurlar bağımsız olabileceği gibi, bir araya geldiklerinde de bir korporatizm karakteristiği oluşturabilirler. Ayrıca bu kavramlar kendi başlarına başka kuram ve sistemler içinde kendine yer bulabilir; bunları kayda değer kılan korporatizm ideolojisi içinde kazandıkları anlamdır. Bu mekanizma içinde yüklendikleri işlevler ve diğer kavramlarla kurdukları ilişkiler; ilgili kuram, siyasi örgütlenme biçimi, toplumsal hareket, ekonomi sistemi, devlet türü ya da ideolojinin korporatizm olarak tanımlanıp tanımlanamayacağında en azından bir argüman teşkil ederler.

19. yüzyıl ile iki dünya savaşı arası dönemin, bir başka deyişle klasik korporatist dönemin ideologlarının kuramları arasında belli ölçülerde çelişkiler bulunabilir. Fakat bu kuramlar arasındaki ilişkiyi tam olarak ifade edecek sözcük “çelişki” değildir. Bir fark aranacaksa, daha ziyade, bunların toplumsal, ekonomik ve siyasal meselelere yaklaşımlarında, özellikle otoriterlik bağlamında bir yoğunluk farkından ya da yöntemsel

farklılıklardan söz edilebilir. Asıl olarak bu kuramlar arasında bir devamlılık ve büyük ölçüde tutarlılıktan bahsedilebilir. Örtüşen yönleri çelişen yönlerinden açık biçimde daha fazladır. Dolayısıyla geniş bir kesişim kümesi sayesinde ve vasıtasıyla bir korporatizm şablonu çıkarılabilmektedir. Biz de bir ideoloji olarak korporatizmin ne olduğuna, ilgili kuramlardaki ortaklıkları saptayıp mukayeseli biçimde ele alarak ulaşmaya çalışacağız.

Öncelikli olarak bütün korporatist kuramcılar, Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkmış olan liberal değer ve ilkelerden bireyciliği kategorik olarak reddetmişler ve toplumu önceleyen bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Toplumu, kendine özgü bir doğası olan, bireyler üstü manevi bir kişilik, hatta devlet-toplum özdeşliği kuran Rocco örneğinde olduğu gibi metafiziksel bir varlık olarak kabul etmişlerdir. Birey ancak toplum yapısı içinde var olduğu müddetçe anlamlıdır. Bireyin çeşitli hakları olabilirse de topluma karşı görevleri her zaman daha önce gelir. En temel ve ulvi amaç toplum yararı ve toplumsal çıkarlardır. Bu uğurda bireysel hak ve çıkarlar hükümsüz bırakılabilir, feda edilebilir. Bu ortaklıklara rağmen, yoğunluk farkının kendini en çok belli ettiği unsurlardan biri bu birey-toplum ilişkisidir. Bu hususta, bireyin tikel amaçlarını gerçekleştirmesini reddetmeyen ancak bunu yalnızca toplum ilişkisi içinde meşru kabul eden Hegel ve bireylerin ödev ve yükümlülükleri kadar haklarına da vurgu yapan Durkheim gibi liberal değerlerle korporatizmi uzlaştırmayı deneyen düşünürlerden başlamak üzere, bireyi bölücü bir unsur sayan ve ulus yararına ulusun somutlaşmış hâli olan devlet yapısı içinde doğrudan eriten Rocco'ya kadar geniş bir yoğunluk yelpazesi söz konusudur. Toplumdaki bütün sorunların ana kaynağı olarak bireycilik ideolojisini görmesine rağmen birey ile devlet arasında bir ara-alan olarak korporasyonları yerleştirerek bireyi devletin kısıcılığından koruyan La Tour du Pin, aynı şekilde anarşik bireyciliğe olduğu kadar despotik devlete de karşı çıkan Duguit, birey ve devlet ilişkilerini bireyi yok saymadan düzenleyen Manoilescu, bireyi topluma borçlu doğan bir varlık olarak kabul etmekle beraber, bireyin yaşam şartlarını da toplumun sorumluluğuna bağlayan Bourgeois, bu yelpazenin çeşitli aralıklarına tekabül etmektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen, toplumun açık şekilde bireye üstün olduğu kabulünün, bütün bu düşünürlerde ortak ilke olduğu söylenebilir.

Korporatist düşünürlerin en temel ortaklıklarından biri tahayyül ettikleri toplum yapısıdır. Bu; dayanışmacı, organik birlik ve bütünlüğe sahip, işlevsel olarak ayrılmış ve iş bölümüne ayrılmış, sınıfları arasında mücadele değil, uyumun olduğu, hiyerarşik ya da statü temelli olarak inşa edilmiş, düzenli bir toplumdur. Bütün bu özellikler ve değerler bağlantılı ve birbirini etkiler biçimde iç içe geçmiş vaziyettedir. Düşünürlerin resmettikleri bu ideal toplum biçimi bir başka ortak özelliklerini daha ortaya çıkarır: Bahse konu bütün kuramcılar anti-liberal kapitalist ve anti-sosyalisttir.

Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi bu kuramların ortaya çıkmasındaki iki ana etkendir. Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan liberal ilkelerin toplum içinde yaygınlaştırdığı zararlı düşünceler ve Sanayi Devrimi'nin ve ondan doğan kapitalist üretim tarzının neden olduğu varsayılan toplumsal ve ekonomik krizler, çatışmalar ve huzursuzluklar her bir düşünürü kendi tarihselliği içinde bir çözüm bulmaya yöneltmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde atomlarına ayrılmış, salt kendi çıkarını düşünen, ortaklık duygusundan yoksun olarak yalnızca yan yana gelmiş bireylerden oluşan bir toplum değil, yekpare bir kütle hâlinde, birlik ve uyum içinde, aynı hedefe yürüyen bir toplum yapısı tasarlamışlardır.

Bu noktada düşünürler arasında metodolojik birtakım farklılıkların olması doğaldır. Sanayi Devrimi'nin henüz kökleşmekte olduğu ve etkilerinin yeni yeni gözlemlenmeye başladığı Hegel'in dönemiyle, ileri düzeyde teknolojik kapitalizmin hüküm sürdüğü Manoilescu ya da Rocco'nun yaşadığı zamanın şartlarının aynı olması elbette beklenemez. Bunlar arasındaki ortaklık asıl olarak ilkesel düzeyde ve zihniyet yapısındadır. Bu; toplumu mesleki kategoriler üzerinden sınıflandıran, bir başka deyişle toplumsal ve ekonomik sistem içinde bireyleri üstlendikleri işlevlerle tanımlayan, bu işlevlerin karşılıklı bağımlılık ilkeleriyle bir düzen içinde hareket ettiğini ve bireylerin fedakâr, diğerkâm, çalışkan ve dürüst bir ahlakla donandığını varsayan dayanışmacı bir zihniyettir. Bu yaklaşım tarzıyla, ulusal kalkınmanın ulusu oluşturan bireylerin iyi niyet güvencesiyle, birey, grup ya da sınıf çıkarını düşünmeden ortaklaşa hareket etmesiyle mümkün olacağı savunulmuştur.

Söz konusu düşünürler sınıfların varlığını inkâr etmezler, ancak nihai hedefleri sınıfsız bir toplumdur. Sınıf bilincinin yaratacağı tehlikenin farkında olarak ilk aşamada bu sınıflar arasında bir uyum tertip etmek istemişler ve zamanla bu ayrışmanın da anlamsız hâle geleceğine inanmışlardır. Sınıfsız toplum hedefinde, farklı yöntemlerle faydalanmış olsalar da, ortak olarak kullandıkları temel enstrüman korporasyonlar, yani meslek örgütleridir. Başta emekçiler ve işverenler olmak üzere ekonominin bütün bileşenlerini korporasyonlar içinde örgütlemeyi tasarlayan kuramcılar ekonomi, siyaset ve toplumun merkezine bunları yerleştirmişlerdir. İdeologlar korporasyonlara mensuplarının çıkarlarını gözetmek, hukukunu savunmak, belirli bir hayat standardı içinde yaşamalarını sağlamak, sosyal güvencelerini temin etmek, eğitim, dinlenme ve eğlence gibi sosyal olanaklar sağlamak; ihtiyaç düzeyinde ve kaliteli üretim yapmak; devletle birey arasındaki bağlantıyı sağlamak ve kamusal alanın ana bileşeni olmak (bu bağlantı, kuramın otoriterlik yoğunluğuna bağlı olarak iki tarafın da hukukunu gözetmekle doğrudan devletin çıkarını korumak aralığında değişiklik gösterir); sınıfları ortak bir çatı altında buluşturup uzlaştırarak sınıf çatışmasını önlemek ya da hiç değilse baskılamak; modern çağda çözülmüş olan aile kurumunun yerini almak; siyasi alana doğru genişlediğinde meclislerde yer alarak yasama süreçlerinde doğrudan katılımcı olmak ya da istişari bir mekanizma teşkil etmek; bulunduğu sektörün üretim ve tüketim ilişkilerini ve koşullarını düzenlemek; toplumsal adaleti tesis etmek; yerleşik toplumsal hiyerarşiyi ve statü ilişkilerini daha da sağlamlaştırmak; dayanışma, birlik, bütünlük, beraberlik ve kardeşlik duygusunu yaratmak ve geliştirmek; fedakârlık, diğerkâmlık ve tarafsızlık duygularını pekiştirmek gibi iç içe geçmiş birçok pratik ve ahlaki işlevler yüklemişlerdir. Ancak Manoilescu ya da Rocco gibi son dönem klasik korporatistlerde pratik işlevlerin daha bir ön plana çıktığını not etmek gerekir.

Klasik korporatistler toplumu hiyerarşik olarak ve statü temelli düzenlemişlerdir. Hiçbir yazar, teorik düzeyde dahi, emekçi sınıf ile sermaye sınıfı ve memurlar zümresinin eşit düzeyde olduğunu iddia etmemiştir. Herkesin doğuştan edindiği ya da çevresel faktörlerle kazandığı statüsüne razı geldiği ve bu statüsüne uygun olarak tanımlanmış hak ve görevlerine riayet etmekle mükellef olduğu, statüler arası hareketliliğin çok az olduğu

ya da hiç olmadığı bir toplum öngörülmüştür. Bununla beraber kuramcılar arasında eşitsizlik meselesinde de yoğunluk farkı dikkati çeker. Örneğin eşitsizliğin doğal olduğunu kabul eden Hegel ya da kuramını eşitsizlik ilkeleri üzerine inşa eden Duguit veyahut da eşitsizliğin mutlak bir kural olduğunu vurgularcasına her bir bireyi eşitsiz ve keskin kategoriler içinde tanımlamanın zorunluluğuna işaret eden Rocco ile eşitsizliği doğal olmakla birlikte mücadele edilmesi ve etkilerinin en aza indirilmesi gereken bir olgu olarak kabul eden Bourgeois'nın bu bağlamda farklı noktalarda durduklarını ifade etmek gerekir.

Bütün klasik korporatistler, az ya da çok, devletçidir. Bunların otoriterliklerinin yoğunluğunu belirleyen başlıca faktör, birey-devlet, toplum-devlet, ekonomi-devlet ve siyaset-devlet ilişkisinde devlete biçtikleri rolün büyüklüğü ya da küçüklüğüdür. Toplumu devletin içine ne ölçüde dâhil ettikleri bir ölçüt olmakla beraber, düşünürlerin bu yapı içinde devlete tanımladıkları karakter de belirleyicidir. Düşünürler kuramlarında, örneğin Hegel ve Durkheim'da olduğu gibi devleti merkeze koyarken onu baskıcılıktan da menedebiliyor (Durkheim özelinde korporatif siyasal örgütlenmenin demokratik olduğu da söylenebilir), La Tour du Pin ya da Duguit gibi ulusal menfaatler risk altına girdiğinde ekonomiye meşru ölçülerde müdahale etme hakkı tanıyabiliyor, Bourgeois gibi ona asli olarak denetleyicilik ve hakemlik rolü verebiliyor ya da Rocco gibi her şeyi içinde eriten ve dışında hiçbir varlığı kabul etmeyen, kitleleri pasifize ederek toplumsal yaşamın tamamına nüfuz eden bir devlet formu kurgulayabiliyordu. Fakat son tahlilde bütün korporatist kuramcılar sistemlerinde devleti mutlaka işe koşuyorlar ve devlet organizmasına büyük önem atfediyorlardı.

Tüm bu söylenenlerden korporatizme ilişkin nihai bir çıkarım yapmak mümkündür. Korporatizm toplumun bireye üstünlüğünü savunan; organik, birlik ve bütünlüğün hâkim olduğu, meslek esasına göre ayrılmış ve örgütlenmiş, hiyerarşik ve statü temelli, sınıfsız, uyumlu, düzenli ve dayanışmacı bir toplum tahayyül eden; ahlakçı; mülkiyetçi; devletçi; anti-liberal ve anti-sosyalist bir ideolojidir.

Korporatizm ideolojisi; Türk siyasetini ve geniş anlamıyla Türk entelektüel dünyasını, dolayısıyla özellikle erken Cumhuriyet döneminde siyasetle iç içe var olan Türk edebiyatını birçok bakımdan etkilemiştir. Bir sonraki bölümde korporatizmin Türkiye'deki tarihsel gelişimi ile teorik ve pratik düzeyde kavranma biçimine değineceğiz.